

PSZICHOLÓGIA SZIGORLATI TÉTELEK KULCSFOGALMAI, VÁZLATOK

Kedves Pszichológia szigorlat előtt álló Hallgatók!

Pedagógussá válásuk folyamatában, majd munkájuk során a pszichológia sokszínű témaköre minden bizonnyal sokféle információval lehet segítségükre a gyermekek, fiatalok és akár saját személyiségük megismeréséhez, munkájuk hatékonyabbá tételéhez.

Képzésük folyamatában a több féléves pszichológiai tanulmányaikról ún. Szigorlati vizsgán kell számot adniuk, melynek tételei a korábbi félévekben tanult ismeretek egymáshoz illesztését, összekapcsolását is tartalmazzák.

Minden tételcím kapcsán fontosnak éreztük, hogy több féléves tudásuk elemeit az adott témarészben összegezzék, ezzel reméljük, minden tétel kapcsán találnak Önmaguk számára mélyebben kifejtendő kérdésköröket, valamint a sokféle különálló tananyag átlátását és megértését is segíteni tudjuk- mely alapja és támasza lehet szakmai munkájuknak is.

Felkészülésük megkönnyítéséhez szeretnénk segítséget nyújtani az alábbi összeállítással, melyhez kapcsolódva mégis kiemelnénk, hogy a tételek teljes kidolgozásához természetesen elengedhetetlen az előadás-jegyzeteik és a kötelező szakirodalom oldalainak tanulmányozása is.

Tanulmányaikhoz kitartást kívánunk, felkészülésük során pedig reméljük, a tételek sokszínűségében megtalálják mindazokat a témaköröket, melyek további munkájuk, akár személyes életük megsegítésére is szolgálhatnak.

Szeretettel:

Fehér Ágota
a Neveléstudományi és Pszichológiai Tanszék
pszichológus oktatóinak nevében

Az alábbi oldalak összeállításához a szigorlati tételsorhoz is kapcsolt Kötelező irodalmak jegyzéke állt rendelkezésre, a következő kiadási évszámokkal:

- Atkinson R. L., Atkinson R. C., Smith E.E., Bem D. J., Nolen-Hocksema S.:
Pszichológia, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Forgas, J.P.: A társas érintkezés pszichológiája, Gondolat Kiadó, Budapest, 1994.
- Hegyiné Ferch Gabriella: Családszichológia, Corvinus Kiadó, Budapest, 2003.
- Mérei F., V. Binét Á.: Gyermeklélektan, Gondolat Kiadó, Budapest, 1993.
- Nagy L.: Szociálpszichológia, Comenius Bt., Pécs, 2003.
- Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban,
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008.
- Séra László: Általános pszichológia, Comenius Bt., Pécs, 2001.

Továbbá az ajánlott irodalmak közül közvetlen felhasználásra került:

(amennyiben a kötelezőként megadott szakirodalmak kevésbé részletesen mutatnak be egy-egy kérdéskört, vagy nem érintik ezt)

- Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok,
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.
- Cole M., Cole S.: Fejlődéslélektan, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Mészáros Aranka (szerk): Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága,
ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2002.
- N. Kollár K., Szabó É. (szerk): Pszichológia pedagógusoknak, Osiris Kiadó, Bp, 2004.

1. tétel:

A pszichológia rövid története, főbb pszichológiai irányzatok. A személyiség pszichoanalitikus megközelítése. A pszichikus fejlődést meghatározó tényezők: öröklés, környezet. Az érés és tanulás szerepe a fejlődésben. Örökletes és környezeti ártalmak a magzati életben.

A pszichológia rövid története, főbb pszichológiai irányzatok A személyiség pszichoanalitikus megközelítése

Pszichológia: „a viselkedés és a mentális folyamatok tudományos tanulmányozása”
(Atkinson: Pszichológia, 26.o)

Filozófiai gyökerek: Platón („észlény”), Arisztotelész („biológiai lény”)
nativizmus (Descartes- test és tudat viszonya, spekuláció szerepe),
empirizmus (Locke- tabula rasa, asszociáció elve),
funkcionalizmus (James), strukturalizmus (Titchener)

Tudományos vizsgálatok: Wundt 1879, Lipcse- reakcióidő vizsg, introspekció módszere
in. Séra: Általános pszichológia 23-30.o

Főbb pszichológiai irányzatok

1. A személyiség pszichoanalitikus megközelítése

- személyiség összetevői:
  - topografikus modell- „jéghegy”, tudatos-tudatelőttés-tudattalan
  - és strukturális modell- id- örömev
  - ego- valóságelv, elhárító mechanizmusok
  - superego- idealitás elve
- személyiségfejlődés: pszichoszexuális fejlődésmenet –
libidó irányultsága különböző testtájakra
- személyiség dinamikája: ösztönök,
elhárító mechanizmusok pl.elfojtás, projekció, reakcióképzés, intellektualizáció..
korai gyermekkor szerepe
„pszichológiai determinizmus”
„energiamegmaradás”
- terápia, segítség: „dívány”, szabad asszociáció, hipnózis
álom: „tudattalan megismerésének királyi útja”
- emberképe: pesszimista, emberi természet rossz, passzív
- kritikái

in. Atkinson: Pszichológia 486-497.o, Séra: Általános pszichológia 28.o

2. behaviorista megközelítés

= viselkedéslélektan
fő alakja: Watson

kulcsfogalmi: S-R pszichológia (inger-válasz), köztük „black box”
kondicionálás+megerősítések szerepe
megfigyeléses tanulás

a pszichológia történetében igazolódott, hogy az S és R között is fontos mechanizmusok játszódnak –

szociális tanuláselmélet: „a viselkedést belső kognitív folyamatok is irányítják”
(Atkinson, 500.o)

mindez a kognitív megközelítés alapja, mely
viselkedés mögötti mentális folyamatok tanulmányozását célozza -
megismerés, megértés, információfeldolgozás, hipotézisek alkotásának folyamatai

szociális-kognitív elmélet (Rotter):

viselkedés külső és belső meghatározói egymással összefonódnak
= környezet hat a viselkedésre, ami befolyásolja a környezet alakítását
csakúgy, mint a helyzetek átgondolása- külső jutalom/büntetés nélkül is

3. fenomenológiai megközelítés - humanisztikus szemlélet:

személy méltósága, élményeinek leírása áll központban

nem vitatják a biológiai és környezeti tényezők szerepét az egyén viselkedésében,
de szerintük „minden egyén kitüntetett szerepet játszik saját sorsának
meghatározásában és alakításában” (Atkinson, 508. o)

ún. fejlődési modell

bizalom a másik személy képességeiben, hogy a jelen nehézségét leküzdeni,
meghaladni képes

fő alakjai:

Rogers- kliensközpontú terápia: empátia, feltétel nélküli elfogadás, kongruencia
énkép-éniideál távolságának szerepe

Gordon- TET, eredményes kommunikáció elvei, segítő és akadályozó tényezők

Maslow- motívumok fajtái, szükségletpiramis,
fő cél: önmegvalósítás- „csúcselmény”

in. Atkinson: Pszichológia 505-510.o

A pszichikus fejlődést meghatározó tényezők: öröklés, környezet

az ember minden alapvető vonása öröklődik- a személyiség biológiailag meghatározott,
génjeinkben hordozzuk jellemző vonásainkat

így fejlődésben adódó változások minden egyednél fennállnak és előre jósolható
életkorban jelentkező adott genetikai program szerint

vagy

semmi sem születik velünk és mindent a környezet hatásai formálnak, alakítanak ki

öröklés szerepe: tudásunk, valóság megértése veleszületett -
nativista szemlélet, Darwin evolúcióelmélete

környezet szerepe:

tudásunk alapját a tapasztalatok és a világgal való interakciók által szerezzük,
Locke „tabula rasa”,
behavioristák, Watson: „*ha adtok nekem ...*”

Waddington fejlődési modellje ötvözi a két oldalt
(golyó útja elágazásokon és „völgyeken” keresztül)

in. Atkinson: Pszichológia 29.o, 91-93.o

Cole: Fejlődéslélektan 34.o, 79-86.o

Az érés és tanulás szerepe a fejlődésben

Érés: természetes növekedés és testi változások veleszületetten, genetikailag meghatározott sorozata, mely a környezeti hatásoktól viszonylag független

Vajda Zsuzsanna: „szervi alapon létrejövő képességgyarapodás”

Tanulás: a fejlődés fő mechanizmusa mindaz a folyamat, melyben az élőlény viselkedése a tapasztalat által módosul

Kritikus periódusok fogalomköre: „olyan időszakok, amikor be kell következni egy sajátos történésnek, hogy a fejlődés folyamata ne károsodjon”

in. Atkinson: Pszichológia 91-94.o

Cole: Fejlődéslélektan 35.o

Örökletes és környezeti ártalmak a magzati életben

- örökletes betegségekre példák (pl. Down-kór stb)

- környezeti ártalom: teratogének jelentése, szerepe
drogok, alkohol, gyógyszerek, dohányzás,
fertőzések és egyéb körülmények (AIDS, rubeola, sugárzás,
környezetszennyező anyagok)

in. Cole: Fejlődéslélektan 86-92.o, 116-122.o

*

*

*

2. tétel:

A szocializáció fogalma, folyamata, szinterei: elsődleges és másodlagos szocializáció. A szociális magatartásformák elsajátítása: imprinting, utánzás, identifikáció, interiorizáció. A nevelés módszereinek pszichológiai elemzése: jutalmazás, büntetés.

Csak szociálpedagógus hallgatóknak: A család rendszerszemléletű megközelítése, a családi élet szakaszai.

A szocializáció fogalma, folyamata, szinterei: elsődleges és másodlagos szocializáció

szocializáció fogalma:

„A szocializáció a társadalomba való beilleszkedés folyamata, melynek során az egyén megtanulja megismerni önmagát és környezetét, elsajátítani az együttélés szabályait, a lehetséges és az elvárt viselkedésmódokat” (Bagdy, 1995, 11.o)

formái: család (elsődleges)

és tágabb társ kapcsolatok (másodlagos-harmadlagos)

mindezek különbözőségeire, egymásra épülésére fontos kitérni

A szociális magatartásformák elsajátítása: imprinting, utánzás, identifikáció, interiorizáció

A tétel hangsúlyosan a szocializáció fogalomkörének meghatározására és folyamatának lépéseire vonatkozik – legfőbb pontjai :

- imprinting= korai bevéődés- Lorenz kísérletei, ezek tanulságai,
- utánzás- nemcsak személyekre vonatkozó lehet,
- identifikáció= azonosulás- érzelmi kapcsolat erejére is vonatkozik,
- interiorizáció= belsővé tétel

Ezek meghatározása, elkülönítése és elemző bemutatása a legfontosabb -

in. Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok c. könyve alapján
és Aronson: A társas lény c. könyv is érinti (behódolás-azonosulás-belsővé tétel)
Séra: Általános pszichológia 87.o az imprintingről

A nevelés módszereinek pszichológiai elemzése: jutalmazás, büntetés

nevelés fő szélsőségei: követelés - meggyőző tudatformálás
jutalmazás és büntetés funkciói, előnyei és veszélyei
fő cél: belső motivációra építés

in. Mészáros A.: Az iskola szociálpszich jelenségvilága vonatkozó fejezetei, pl. -
Németh Erzsébet: Hogyan jutalmazunk? A jutalom alkalmazásának előnyei és
hátrányai a pedagógiában, 57-69.o
Sárosy Anna: Fegyelem fegyelmezés nélkül-a fegyelmezés preventív eszközei, 70-82.o

Csak szociálpedagógus hallgatóknak:

A család rendszerszemléletű megközelítése, a családi élet szakaszai

a család feladatai, funkciói –

termelési, gazdasági, reprodukciós, pszichés védelem, gyermekek szocializációja
Caplan: identitás forrása, visszajelző-útmutató rendszer, referencia csoport,
problémamegoldásban eligazítás, gyakorlati konkrét segítség, rekreáció,
érzelmi teherbírás fokozása, egységes életfilozófia

család mint rendszer fő elvei –

nonszummativitás: több és minőségileg más, mint a részek összessége
homeosztázis: belső egyensúlyra törekvés
cirkularitás : ismétlődő viselkedésminták egymással is kölcsönhatásban
ekvifinalitás: a működési jellegzetességek és e folyamat eredményei nincsenek
szoros, egyértelmű kapcsolatban (különböző működéssel is lehet uaz az
eredmény és fordítva)
kommunikáció: minden interakció kommunikációnak minősül
családi szabályok: az állandóan ismétlődő interakciókban közös szabályok
nyilvánulnak meg

Hill: családi élet ciklusai – és ezek hatása a családra mint rendszerre
központi motívumok és problémaforrások

újonnan házasodottak
csecsemős és kisgyermekes család
iskolás gyermek a családban
serdülő gyermeket nevelő család
felnövekedett gyermeket kibocsátó család
magukra maradt, még aktív szülők
inaktív öreg házaspár családja

in. Hegyiné Ferch Gabriella: Családpszichológia

Komlósi Piroska:

A család támogató és károsító hatásai a családtagok lelki egészségére,

in. Gerevich J.(szerk): Közösségi mentálhigiéne,

Gondolat Kiadó, Bp, 1989, 21-55.o.

Rendszerszemléletre utalás történik továbbá in. Cole: Fejlődéslélektan 46.o -
mikro-, mezo-, exo-, makrorendszerek az egyén körül

*

*

*

3. tétel:

Prenatális fejlődés. Szülés, születés. Érzékelés, észlelés, mozgás, gondolkodás fejlődése a kisgyermekkor végéig. A biológiai alapfunkciók zavarai: alvászavarok, táplálkozás zavarai újszülött, csecsemő- és kisgyermekkorban.

Prenatális fejlődés

- a. születendő gyermek oldaláról - „kompetens magzat”
méhen belüli fejlődési szakaszai:
csíraszakasz, embrionális szakasz, magzati szakasz legfőbb változásai
kísérletek képességterületenként (mozgás, látás, hallás + tanulás képességei)
- b. édesanya oldaláról - terhesség fő szakaszai: trimeszterek fő pszichológiai változásai
fejlődést befolyásoló tényezők:
magzat elfogadása, pszichológiai stressz, táplálkozás, teratogének
- in. Cole: Fejlődéslélektan 99-124.o

Szülés, születés

„az első bio-pszicho-szociális átmenet” (Cole, 124.o)
vajúdás és szülés szakaszai, átélt élmények
in. Cole: Fejlődéslélektan 124-129.o

Érzékelés, észlelés, mozgás, gondolkodás fejlődése a kisgyermekkor végéig

Érzékelés-észlelés fejlődése: „kompetens újszülött”

kísérletek képességterületenként –

- látás: élessége és fókuszálás gyenge, arcpreferencia
- hallás
- szaglás és ízlelés: az édes szag-íz evolúciós szerepe, anyatej felismerése
- bőrérzékelés alapvető szerepe
- tanulás- emlékezés kísérletei

in. Atkinson: Pszichológia, 3. fejezetén belül Az újszülött képességei c. 94-98.o
5. fejezetén belül: Perceptuális fejlődés 206-213.o

kapcsolódó területek:

- temperamentum- fogalomkörének jelentése,
könnyű, nehéz, lassan felmelegedő típusok (Thomas és Chess alapján)
in. Atkinson: Pszichológia 111-112.o
- az újszülött vizsgálata:
életképesség vizsg – fizikai állapot: Apgar skála (Cole,130.o)
viselkedéses állapot: Brazelton-újszülöttskála (Cole, 130.o)
perceptuális képességek vizsg- nézéspreferencia, habituáció (Atkinson, 207.o)

Mozgás fejlődése a kisgyermekkor végéig

reflexek

szopó mozgás változása, fejlődése

kutató manipuláció

a történések fő szálai:

1. koordinált szemmozgás – fixálás képessége

2. finommotoros reakciók és manipuláció – szem-kéz koordináció !
teljesítményöröm érzése a finommotorika egyre bővülő képességeihez kötődik
3. helyzet és helyváltoztatás – felegyenesedési reakciók folyamata

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 9-13.o, 41.o

Cole: Fejlődéslélektan 154-155.o, 198-203.o, 228-229.o

Gondolkodás fejlődése a kisgyermekkor végéig

Piaget- szenzomotoros szakasz

lényege: „amit nem látok, az nincs?” - tárgyállandóság kialakulása

cirkuláris folyamatok

érezékszervi-mozgásos séma

in. Atkinson 99-110.o

Mérei-Binét: Gyermeklélektan 76-79.o

A biológiai alapfunkciók zavarai: alvászavarok, táplálkozás zavarai újszülött, csecsemő- és kisgyermekkorban

Alvászavarok újszülött, csecsemő- és kisgyermekkorban

alvás szerepe, élettani és pszichológiai funkciói

szakaszai- REM és NREM fázisok

központi probléma: szeparáció !

Kiemelt alvászavarok:

1. érést, fejlődést kísérő alvászavar: somnambulizmus

2. szorongásos alvászavarok : pavor nocturnus, insomnia, lidérces álom

in. Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 11-17.o

Táplálkozás zavarai újszülött, csecsemő- és kisgyermekkorban

táplálkozás funkcióinak pszichológiai gyökere: szoptatás mint első közvetlen interakció
jellege és abbahagyása

háttere: Freud- „orális szakasz”

Erikson- „ösbizalom” kérdésköre

központi probléma: édesanya és gyermeke kapcsolata, a gyermek igényeinek kielégítése

Kiemelt táplálkozási zavarok: gyarapodási kudarc

kóros bukás

obesitas – típusai: normális, fejlődési, reaktív

(anorexia, bulímia- serdülőkorban !)

in. Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 39-52.o

*

*

*

4. tétel:

A korai anya-gyermek kapcsolat jelentősége. A korai kötődés, kötődési típusok jellemzése. A hospitalizáció fogalma. (Spitz, Bowlby, Harlow, Ainsworth vizsgálatai). A szorongás fogalma és típusai gyermekkorban, iskolafóbia.

A korai anya-gyermek kapcsolat jelentősége. A korai kötődés, kötődési típusok jellemzése. A hospitalizáció fogalma. Spitz, Bowlby, Harlow, Ainsworth vizsgálatai

az ember „koraszülöttsége”

fogó és Moro-féle átkarolási reflex - megkapaszkodási ösztön (Hermann Imre)
hogyan, meddig válthatók ki, mi változik ezután
szerepük van későbbi biztonságélményekben is

fontos az alábbi kísérletek helyzete, eredményeinek értelmezése, a folyamatok szakaszai!

- Spitz: hospitalizáció-
alapvizsgálat 4 helyzete – közülük csecsemőotthonban egyszemélyes kötődés
nincs, így érzelmileg nehezebb
hosszú kórházi tartózkodáshoz hasonló tünetek
fontos az elválasztás időtartama szerint követni a gyermek reakcióit !

- Bowlby: „rejtett érzelmi elhanyagoltság” –
alapvizsgálat 10-13 éves antiszociális viselkedésű fiatalok korai kapcsolata
a probléma háttere: „emocionális félreértés”
szülő elvárása nem a gyermekre vonatkozik

- Harlow: műanyák – drót és szőr
kiindulása- a majomgyermek élete első időszakában fokozott kapaszkodását a
táplálkozás vezérli-e
a kísérletnek több továbbgondolása is volt: félelmi helyzet, játék felfedezése,
majomtársakkal, ellenkező nemű majomtárssal kapcsolat,
saját utód felnevelése

- Ainsworth: „Idegen Helyzet Kísérlet ”
azonosított kötődési típusok: biztos, bizonytalan/szorongó elkerülő,
bizonytalan/szorongó ambivalens + zavarodott
lényeges továbbá: melyik típusú gyermeknek
milyen az édesanyja – válaszkészség !!
+ későbbi hatása az óvodai beilleszkedésre
és feladathelyzetek megoldására

Kötődés: „a csecsemőknek az a törekvése, hogy meghatározott ember közelségét
keresse azért, biztonságosabban érezze magát” (Atkinson, 114.o)

- Danzinger-Frankl: „ingerszegény élettér szeretetkapcsolattal”

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 17-31.o

Cole: Fejlődéslélektan 243-245.o, 279-281.o

Atkinson : Pszichológia 112-118.o

A szorongás fogalma és típusai gyermekkorban, iskolafóbia

szorongás funkcióinak pszichológiai gyökere: lehetséges veszély jelzése - túlélés
de típusa lehet: facilitáló - debilizáló
központi probléma: édesanya és gyermeke érzelmeinek jellege, ezek összefonódása

háttere: pszichoanalízis – hibás elhárító mechanizmus
behaviorizmus – hibás tanulási, kondicionálási folyamat
humanisztikus pszichológia – önmegvalósító törekvések akadályozódása

Kiemelt szorongásos zavarok:

1. manifeszt szorongásos rendellenességek-

lényegük: tüneteik a környezet számára is egyértelműek
ehhez kapcsolódik: szeparációs szorongás
teljesítményszorongás
generalizált szorongás
pánik

2. kóros védekezési módok-

lényegük: a szorongás visszafojtására törekvés nem teljesen sikeres
ehhez kapcsolódik: fóbia – tünetek háttere: áttolás elhárító mechanizmusa
kényszer – tünetek háttere: reakcióképzés

Iskolafóbia : összetett problémakört takar -

I. típusú 4-8 éveseknél- lényege: szeparációs szorongás

II. típusú 10 évtől – lényege: kudarcból, megalázottságtól félelem

in. Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 124-152.o

*

*

*

5. tétel:

Az énefejlődés folyamata: a testkép, az éntudat és az énkép fogalma, alakulását befolyásoló tényezők. Pszichoszociális fejlődésmenet (Erikson). A biológiai alapfunkciók zavarai: kiválasztás zavarai.

Az énefejlődés folyamata: a testkép, az éntudat és az énkép fogalma, alakulását befolyásoló tényezők

Én: „önmagunkról való tapasztalatok és ismeretek rendszere: testünkről, képességeinkről, élményeinkről megőrzött tudás. Ez teszi lehetővé, hogy elkülönítsük magunkat a külvilágtól...” (Mérei-V. Binét, 63.o)

alapja: veleszületetten adott az éntudat vagy a fejlődéssel később alapozódik meg –
a fejlődés alapja: duálúnió, szimbiózis az édesanyával -
érzelmi egység, én és nem ének ekkor még nem különülnek el

én és külvilág különválásának folyamata két szálon: (Mérei-V. Binét, 63.o)

1. test-séma : „belső vázlat saját testről, annak mozgásáról”
2. másik fél közvetítése –
önmagunkról való tapasztalatok rendszerezése társas történésekből

a folyamat kísérő folyamatai: cirkuláris reakciók kiterjedése

„én csinálom” élménye

Wallon: prestancia-reakció

Énefejlődés menetének főbb életszakaszai: 2-3 hónapos kor

2-3 éves kor – „dackorszak”, beszédfejlődéssel öf.

serdülőkor – „identitáskeresés”

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 63-65.o

Cole: Fejlődéslélektan 253-256.o, 567-575.o

Énefejlődés akadályai: frusztráció élménye in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 66-71.o
alakulását befolyásoló más tényezők

Pszichoszociális fejlődésmenet (Erikson)

a tételrész lényege Erik Erikson fejlődéselméletének ismertetése –

hogyan építkezik Freud megközelítésére

miért pszichoszociális

mit takar a krízisek fogalomköre

melyek az egyes életszakaszok megfelelő és nem megfelelő megoldásmenetei,

mihez kapcsolja a szakaszok fő fogalomrendszerének megvalósulását, jelentését

in. Cole: Fejlődéslélektan 242.o, 394-395.o

ajánlott továbbá: Erik H. Erikson: Gyermekkor és társadalom, Osiris Kiadó, 2002, 243-271.o

A biológiai alapfunkciók zavarai: kiválasztás zavarai

kiválasztás funkcióinak pszichológiai gyökere:

testi anális tájék elengedésének–visszaszorításának uralása által tágabban is megtapasztalni az elengedés-megtartás képességeit, ezáltal a saját autonómiát is

háttére: Freud- „anális szakasz”

Erikson- „autonómia a szégyennel és kétellyel szemben”

központi probléma: édesanya és gyermeke kapcsolata

regresszió egy korábbi fejlődési fázisra

visszatartás képessége kiemelt

de orvosi kivizsgálás lényeges

kiválasztási zavarok:

- enuresis: bevizelés - 5. életév, heti legalább egyszer
típusai: nappali-éjszakai, primer-szekunder

- encopresis: bekakilás, szinte mindig nappali
típusai: manipulatív szennyezés
krónikus hasmenés
krónikus székrekedés

in. Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 52-60.o

*

*

*

6. tétel:

Személyiségfejlődés elméletei óvodás- és iskoláskorban (Freud, Erikson, Piaget). A megismerési funkciók, a mozgás fejlődése. Az iskolaérettség pedagógiai és pszichológiai feltételei. A figyelemhiányos gyermek. Az impulzivitás, hiperaktivitás megnyilvánulásai.

Személyiségfejlődés elméletei óvodás- és iskoláskorban (Freud, Erikson, Piaget)

a tétel lényege: a három nagy elméletalkotó nézeteit az adott életszakaszra vonatkozóan összehasonlítva is elemezzék –
érzelmi (Freud), kapcsolati (Erikson) és gondolkodási (Piaget) folyamatok egységében, a személyiségfejlődés elméletei mögötti kísérletekkel, fő fogalmakkal

Óvodáskorra vonatkozóan: Freud- fallikus szakasz, Ödipusz konfliktus,
Erikson- kezdeményezés a büntudattal szemben,
Piaget- művelet előtti szakasz

Kisiskoláskorban : Freud- latencia szakasza,
Erikson- teljesítmény a csökkentértékűséggel szemben,
Piaget- konkrét műveletek

A megismerési funkciók, a mozgás fejlődése

Megismerési folyamatok= „az ismeretek, a tudás megszerzésének, szervezésének, alkalmazásának folyamatai”

in. Séra: Általános pszichológia 52.o

mozgás fejlődéséhez: reflexek
szopó mozgás változása, fejlődése
kutató manipuláció

a történések fő szálai:

1. koordinált szemmozgás – fixálás képessége
2. finommotoros reakciók és manipuláció – szem-kéz koordináció ! –
szenzomotoros szakasszal összefonódás
teljesítményöröm érzése a finommotorika egyre bővülő képességeihez kötődik
3. helyzet és helyváltoztatás – felegyenesedési reakciók folyamata

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 9-13.o, 41.o

Cole: Fejlődéslélektan 154-155.o, 198-203.o, 228-229.o

Az iskolaérettség pedagógiai és pszichológiai feltételei

iskolaérettség és tankötelezettség fogalmai nem egyenlőek

Iskolaérettség feltételei:

1. Testi alkalmasság - fejeződjön be az első alakváltozás
2. Helyzetmegértés- iskola helyzetét tudja elkülöníteni az óvodától, tevékenységének és viselkedésének részleteire is kihatóan
összefügg : kötelesség érzésével és folyamatosság anticipációjával
3. Szándékos és tartós figyelemre való képesség – max 20 perc
monotóniatúrás, belső fegyelem képessége,
a környezet követelményei tudatosabbá válnak (valóságfunkció)
4. Feladattudat - tekintéllyel rendelkező személyek által kijelölt feladatok elvégzését minden más tevékenységnél fontosabbnak tartsa
5. Teljesítmény igénye - játék és feladat elhatárolódik a tudat szintjén is
6. Értelmi érettség - gondolkodás érzelmi telítettsége csökken, indulattalanodik
7. Érzelmi érettség - önfegyelem, akarat- vágykielégítés háttérbe kerül késleltetni képes
- intellektuális érzelmek megjelenése
- saját tevékenységét kívülről is figyelni kezdi → Gesell: radírkorszak
8. Szociális érettség - képes érzelmi alkalmazkodásra másokhoz
6-7 év: átpártolás időszaka: egyre fontosabbak a kortársak és távolodik szülőktől

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 173-181.o

A figyelemhiányos gyermek. Az impulzivitás, hiperaktivitás megnyilvánulásai

figyelem alapmechanizmusa: szelekció

in. Séra: Általános pszichológia 77-86.o

hiperaktivitás diagnosztizálása komplex – fő területei :

1. motorium,
2. impulzivitás,
3. figyelem problémaköreit érintik

diagnosztika során kiemelten el kell különíteni:

hiperaktivitás figyelemzavarral társul-e, vagy nem társul

típusai: valódi – szituatív

okai: genetikai, perinatális, organikus problémák

mindezekre utal az elnevezés is: MCD (minimális agyi diszfunkció), ADHD
vegetatív idegrendszer alacsonyabb szintű működése miatt ingerkereső magatartás
kulturális hatások, pedagógiai – módszertani problémák

segítség: elfogadás, ésszerű szabályok, következetes szokásrend, pozitív visszajelzés

in. Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 99-106.o

*

*

*

7. tétel:

A tanulás fogalma, típusai (kondicionálások és komplex tanulás). Az emlékezés mechanizmusa. A felejtés okai. Tanulási stratégiák, emlékezetfejlesztő módszerek. Tanulási zavar meghatározása, következményei. A tehetséges gyermek.

A tanulás fogalma, típusai (kondicionálások és komplex tanulás)

Tanulás= „változás a viselkedésben, az addig megszerzett tapasztalatokban és új tapasztalatok, ismeretek beépülése a korábbiakba” (Séra, 87. o)

a tanulás legalapvetőbb típusai :

1. nem asszociációs - habituáció, szenzitizáció
2. asszociációs – lényegük: bizonyos események közötti kapcsolat elsajátítása ehhez kapcsolódnak: kondicionálások

klasszikus és operáns kondicionálás lényege:

- bizonyos események együttjárásának, összekapcsolódásának megtanulása
- klasszikus kondicionálás során: egy eseményt egy másik követ az elsajátított válasz egy külső ingerre adott reakció az élőlény specifikus ingerre válaszol
- operáns kondicionálás során: egyes válaszok adott következményekkel járnak az élőlény a saját viselkedése által van hatással környezetére a viselkedés megisméltése annak következményeitől függ

in. Séra: Általános pszichológia 87-102.o

klasszikus kondicionálás : Pavlov

Watson- félelem kondicionálása Albertnél

lényege: csengő+étel együttes adására maga a csengő is kiváltja a nyálzást
adott ingerek egyszerre, vagy egymás közelében adva kapcsolatba kerülnek az állat észlelése számára (idői egybeesés)

feltétlen- feltételes ingerek és feltétlen- feltételes válaszok, stabil- majd tanult kapcsolat a kísérlet további jellegzetes helyzetei:

- kioltás – spontán felújulás
- generalizáció-diszkrimináció
- másodlagos kondicionálás (fény+étel után hang+fény+étel)
- bejósolhatóság – befolyásolhatóság
- transzferhatások

in. Séra: Általános pszichológia 90-94.o

Atkinson: Pszichológia 258-266.o,

operáns kondicionálás : Thorndike, Skinner

lényege: próba-szerencse tanulási módot követően kapott jutalom megerősít egyes viselkedésmódokat (pedálnyomást)

effektus törvénye – a korábbi véletlenszerű válaszok közül azok válnak gyakoribbá,
amelyek pozitív következménnyel járnak
megerősítések típusai: pozitív – negatív
idői típusú terv (állandó-változó), arány típusú terv (állandó-változó)

a kísérlet további jellegzetes helyzetei:

formálás (shaping) – összetett, az élőlény számára távoli viselkedésformák
esetében (pl tengeren eltűnt embereket felkutató galambok tanítása)
kísérletvezető által elvárt válaszok irányába mutató viselkedés
lépcsőzetesen egymásra épülő megerősítés
másodlagos vagy kondicionált megerősítés
generalizáció-diszkrimináció
averzív kondicionálás
kontroll és együttjárások felismerése

in. Séra: Általános pszichológia 94-97.o
Atkinson: Pszichológia 267-277.o

Komplex tanulás: asszociációk kialakításán túl más folyamat is történik

lényegük: mentális reprezentáció- a világ egyes vonatkozásainak belső leképezése
legfőbb helyzetei: „kognitív térképek”
belátásos tanulás
előzetes vélekedések

in. Séra: Általános pszichológia 101.o, 139.o
Atkinson: Pszichológia 277-281.o

Az emlékezés mechanizmusa

Emlékezeti műveletek szakaszai: kódolás - elhelyezés a memóriában
tárolás - megőrzés
előhívás - visszanyerés a memóriából

Emlékezeti táruk:

1. szenzoros vagy ikonikus tár –
érzékszervekbe jutó minden információ befogadása, mely felkelti a figyelmet
2. rövid távú memória = munkamemória –
információ rögzítésének alapja: felkeltse az érdeklődésünket
tartalma : tudatosan hozzáférhető információk
szenzoros tárból ismétléssel kerülnek ide, mely a felejtés ellen is segít
folyamatok:
  - kódolás : akusztikus kódok – akusztikus tárba (=puffer részbe),
vizuális és szemantikus kódok – vizuális-téri vázlattömbbe
  - tárolás : 7 ± 2 egység - növelését segíti: tömbösítés
  - előhívás : minél több a tétel – annál lassabb a felidézés

3. hosszú távú memória -

összes hozzáférhető információ tárháza
rövid távú memóriából elaborációval kerülnek ide
folyamatok:

- kódolás : tételek jelentésén alapul
- tárolás : a megjegyzendő részek között kapcsolat találása
- előhívás : információ hozzáférhetősége –
segít: információk szervezése, kontextus

„kettős emlékezet modellje”:

rövid távú memóriából a hosszú távúba ismételtetéssel lehet eljutni
ha ez nem történik meg – felejtés következik be

szólistában egy szó pozíciója meghatározó a felidézés eredményességére
hiszen a szólista vége a rövid távú memóriában aktív,
eleje pedig már a hosszú távú memóriában van
így legtöbb a felejtés: közepén

Hosszú távú memória típusai

az információ típusai alapján:

- explicit emlékezet – közvetlen események tudatos felidézése
- implicit emlékezet – készségekre, képességterületekre vonatkozik
kevésbé tudatos

explicit emlékezeten belül: szemantikus (tények) és epizodikus (személyes) emlékezet

in. Séra: Általános pszichológia 104-124.o

Atkinson: Pszichológia 308-315.o

A felejtés okai

kódolás, tárolás, előhívás szintjeihez is kapcsolódhat
rövid távú memóriában tételek elhalványulnak (hosszabb szó kevesebbszer ismételtető)
vagy újabbak kiszorítják a bent levőt (7 ± 2 egység a kapacitás)

összességében a felidézés, előhívás kudarcra jellemző
régebben és újabban tanultak interferálnak- előre- és visszaható gátlás
„nyelvemen van” jelensége- a szó és jelentésének tárolása sajátos
„motivált felejtés”- elfojtás

in. Séra: Általános pszichológia 107.o,

Atkinson: Pszichológia 304.o, 314-315.o

Tanulási stratégiák, emlékezetfejlesztő módszerek

alapjuk: Ebbinghaus tapasztalásai értelmetlen szótagokkal (1885)- „előre vetítés”

Séra: Általános pszichológia 104-105.o

- tömbösítés
- képzelet használata = mnemotechnikai eszközök: helyek módszere, kulcsszó módszer

- feldolgozás mélyítése
- szervezés – „hierarchikus fa” összeállítása
- PQRS-módszer :előzetes áttekintés, kérdés, olvasás, felmondás, ellenőrzés

in. Séra: Általános pszichológia 123-124.o
 Atkinson: Pszichológia 329-333.o

Ajánlott irodalmak:

Hegyiné F.G., Rostás R.: Lépések a siker felé. Tanulási stratégia fejlesztése csoportban,
 Corvinus Kiadó, Bp, 2001.

Fisher R.: Hogyan tanítsuk gyermekeinket tanulni?, Műszaki Könyvkiadó, Bp, 2000.

Tanulási zavar meghatározása, következményei

olvasás, írás, matematikai műveletek elsajátítása akadályozódik, a tanuláshoz szükséges képesség hibás működése áll fenn – diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia

lényegük: - ép értelem és érzékszervek !

- akusztikus – vizuális – taktilis - kinezetikus percepció zavarai
- más elméletek szerint perceptuo-motoros zavarok-
 percepció és a mozgás koordinálása nehezített

fő problémakörei: diszkrimináció képessége

figura-háttér viszonylat átlátása (lényeges-lényegtelen,
 rész-egész viszonyok kezelési nehézsége)

analízis-szintézis

irány-térészlelés problematikus

másodlagosan magatartási problémák kialakulása lehetséges

in. Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 99-106.o

A tehetséges gyermek

Fő meghatározók: - képességek – különleges teljesítmény lehetősége- intellektuális,
 művészi, pszichomotoros területen
 általános és speciális mentális adottságokat is takar

- kreativitás – originalitás, flexibilitás, fluencia
- motiváló, dinamizáló tényezők és a környezet –
 belső motiváció ereje, „feladatalkötelezettség”
 és külső környezet szerepe a tehetség felismerésében és
 gondozásában (Czeizel: család, iskola, kortársak, társadalom is)
 + Czeizel elméletében „sors-faktor”

Tehetséggondozás főbb elvei: gyorsítás és gazdagítás

ajánlott irodalmak: Czeizel: Sors és tehetség

N. Kollár K., Szabó É. (szerk): Pszichológia pedagógusoknak, 518-535.o

Gyarmathy Éva: A tehetség fogalma, összetevői, típusai és azonosítása

Gyarmathy Éva: A tehetség háttere és gondozásának gyakorlata

*

*

*

8. tétel:

A képzelet fogalma, fejlődése. A kreativitás fogalma, mérése. A gyermeki világkép. A játék, a rajz és a mese szerepe a gyermek személyiségfejlődésében. A játék- és ábrázolótevékenység fejlődése. Az autisztikus zavar, az autista gyermekek fejlesztésének lehetőségei.

A képzelet fogalma, fejlődése

alapja: vizuális képzetekben, képekben gondolkodás
ehhez: mentális reprezentáció a világról – létrehozásuk és letapogatásuk („lelki térkép”)

sajátos helyzetei: eidetikus emlékezet, álomkép

Perky (1910): felszólít képzeleti kép alkotására, majd valós tárgyat is vetíti észlelés és képzelet összetéveszhető

5-6 évesek: „egy valóságemlék az érzelem révén roppant méretűvé nő”

(Mérei-Binét, 91.o)

az emlék az eredeti élmény indulati feszültségének megfelelően,
de sűrítés révén eltorzítva idéződik fel - szinkretikus séma

10 évesek „keretjátéka” –

valóság és képzelet keveredése, egységbe foglalás, folytatólágosság

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 83-93.o, 256-260.o

Séra: Általános pszichológia 126-137.o

Atkinson: Pszichológia 367-369.o

A kreativitás fogalma, mérése

= alkotóképesség, újszerű, eredeti dolgok létrehozására való képesség

Erika London: az emberi képességek hierarchiájában az intelligencia legmagasabb foka a kreativitást nem szűkíthetjük le a megismerő tevékenységre (képzelet, gondolkodás) hanem megfelelő motivációs alap (érdeklődés, kíváncsiság), önállóság, érzékenység, kezdeményezőkézség is szükséges hozzá - így a tehetség fő meghatározója is

alkotás folyamata: előkészítés, lappangás, megvilágosodás, igazolás (Séra, 157.o)

A kreativitás jellemzői:

- fluencia (folyékonyság vagy könnyedség)- válaszok, megoldások mennyisége
- flexibilitás (rugalmasság vagy hajlékonyság)- válaszok kategóriáinak többfélesége
- originalitás (eredetiség)- foka megoldások, válaszok ritkaságától függ
- szenzitivitás (a külvilággal szembeni nyitottság)
- divergens gondolkodás

Mérése lehetőségei:

„szokatlan használat teszt”, körök tesztje, befejezetlen mondat-történet

A gyermeki világkép

alapja: magyarázatigénye nagyobb, mint ismeretanyaga - „miért?-korszak”

főbb jellemzők- animizmus : megelevenítő gondolkodás

artificializmus : művi előállítás

finalizmus: cél-okság

gyermeki realizmus: érzett és észlelt, látott és álmodott egybefolyása

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 156-161.o

A játék, a rajz és a mese szerepe a gyermek személyiségfejlődésében

Játék

szocializációs technika, mert szerepe:

- készségek, szabályok begyakorlása
- indulatok levezetése
- szimbolizációra ad lehetőséget

a gyermeki játék jellemzői :

- belülről motivált, önmagáért való – játék célja maga a játék
- értelme variabilis- nem illeszkedik eszköz-cél megfontoláshoz
- „mintha” jellegű - Mérei: „kettős valóságtudat”
- kívülről megállapított szabályok nem, vagy csak korlátozottan vonatkoznak rá
- sok heterogén jelenséget foglal magába – minden tevékenység lehet játék forrása
- örömszínezet jellemző
- sajátos viselkedéssel, aktív tevékenységgel jár –sajátos tudati megfelelője a játéktudat

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 122-124.o

Rajz

lényege: képzetalkotás, világról való ismeretek feldolgozásának lehetősége

projekció - szimbolikus megjelenítés, gyermeki önkifejezés fontos terméke

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 186.o

Mese

emberi érintkezés kérdéseiről, természeti világ rejtélyeiről, emberi problémákról szóló történetek

szerepük, hatásuk alapjai:

- szimbolikus módon analógiákat kínál helyzetmegoldásokhoz
- képi, formai világa, valóságábrázolása megfelel a gyermeki gondolkodásmódnak „ellentétek preferenciája” - jó és rossz harca
- képzelet által segíti külvilág és belső érzelmek megértését, elfogadását
- szerkezetének jellegzetességei
  - ismétlések - sajátos szavak, „mesei fordulatok” és témák – biztonság
  - pl. veszély-megmenekülés, kompenzálás-elégtétel
  - minden lehetséges = Freud: „gondolat mindenhatósága” átélhető – „illúzió feszültsége” már mesehallgatásnál is

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 239-255.o
ajánlott irodalom: Bettelheim, B.: A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek,
Gondolat Kiadó, Bp, 1985.

A játék- és ábrázolótevékenység fejlődése

Játékfejlődés menete

- gyakorló vagy funkciójáték – funkciógyakorlás és funkcióöröm, „én csinálom” öröme
alapja: szervi változások cselekvésre ösztönöznek
- szimbolikus vagy „mintha”-játék -
alapja : körny feltérképezésének feszültségét vezeti le → „másnak lenni” öröme
- szerepjáték - alapja: felnőttek tevékenységét megfigyelve megfelelő játék-
környékben, általánosítva, képzelet bekapcsolásával utánozza és újraalkotja
- szabályjáték - alapja: saját vágyak szembesítése elvárásokkal,
így megfelelő mentális képességet igényel

Csoportosulás lépéseihez kötve:

együttlét – együttmozgás – tárgy körüli összeverődés – összedolgozás - tagolódás

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 124-138.o

Rajzfejlődés menete

- kb. 1-1,5 év: rajzolás előfoka
- firka – még nem a valóság ábrázolásának igényével, a jelentés asszociatív és önkényes
- ábrázolás szándéka (kb 3.év) – szinkretikus séma: tagolatlan, sűrítés, élmény a fő
aránytalan, juxtapozíció, irány és érintkezés nem megy
- intellektuális realizmus (kb 5.év) –
valóság-hűség igénye a fő, de még érzelmi telítettség is
sűrítés, transzparencia, többszemponú, nagyított részek, szalagszerűség
- szemléleti vagy érzékleti realizmus (kb.8.évtől) – (latencia ideje)
elsődleges a konkrét tudása- jelenségszerű ábrázolás
többszintűség, téri ábrázolás jelentős fejlődése (mélység, távolságok)

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 186-193 .o

Az autisztikus zavar, az autista gyermekek fejlesztésének lehetőségei

pervazív fejlődési zavar (= átható, egész életre kiterjed)

autos= önmaga, én

minőségi károsodás 1. a kölcsönös szociális interakciók, 2. a nyelv-kommunikáció terén
és 3. viselkedésszervezésben

tünetcsoportjai:

- szociális izoláció- „extrém autista magány”
- értelmi elmaradás- 70%-uk súlyosan, vagy kevésbé súlyosan értelmi fogyatékos
- nyelvi hiányosság- kb. 25% nem beszél, akik beszélnek: megkésett, nehézkes
beszédfejlődés, echolália, személyes névmás felcserélése

- ragaszkodás az egyformasághoz, rituális jellegű motoros aktivitás
- abnormalis reakciók külső ingerekre- „perceptuális inkonstancia” elmélet
- szokatlan képességek: „tudós-szindróma” (globálisan alacsony színvonalú mentális tevékenységből kiugró emlékezeti vagy számolási képesség)

elméletei: pszichoanalitikusok- (Bettelheim) védekezés önmaga felismerése ellen
kognitív kutatók- képtelen felfogni és teljesíteni a beszélgetéshez szükséges
perspektíva-váltást
neurológiai és biokémiai kutatások

in. Ranschburg J.: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 177-193.o

*

*

*

9. tétel:

A gondolkodás fogalma, jellemzői. Az intelligencia fogalma és jellemzése. Az értelmi fejlődés szakaszai (Piaget). Az értelmi fogyatékos fogalma, osztályozása. Sajátos nevelési igényű gyermekek. Az integrációs nevelés lehetőségei.

A gondolkodás fogalma, jellemzői

gondolkodással a valóság lényegének megismerésére törekszünk, az „agy nyelve” a gondolkodás „szimbolikus tevékenység” - a valóságot képviseli, leképezi
alapja: képzet + fogalom

fajtái: - propozicionális gondolkodás – „lelki fülünkkel” hallott gondolatok- fogalmak
- képzeleti gondolkodás - „lelki szemünkkel” látott
- motoros gondolkodás - „mentális mozdulatok”

típusai: konvergens – divergens gondolkodás

A gondolkodás „alapkövei”:

fogalom- dolgok teljes osztályai jelöli+ tulajdonságok, melyeket ehhez kapcsolunk
kategorizáció- tárgyak fogalomhoz rendelése +ehhez tartozó tulajdonságok tulajdonítása
prototípus- a fogalom legjobb példányának leírása

mag- kritikus tulajdonságok együttese, a fogalmi tagság megállpításához elengedhetetlen
fogalmi hierarchiák- fogalmak alá-fölérendeléseket tartalmazó kapcsolatrendszere

fogalomelsajátítás módjai: - példánystratégia, - hipotézis-ellenőrzés

következtetések: gondolati elemek kapcsolatának létrehozása „premisszákból”

döntéshozatal: döntési heurisztikák

in. Séra: Általános pszichológia 138-152.o

Atkinson: Pszichológia 353-366.o

Problémamegoldó gondolkodás:

problémahelyzetekhez kapcsolódó gondolkodás,

a cél elérését szolgáló viselkedés megtervezésére, megszervezésére irányul

„aha-élmény”

Duncker: a problémamegoldás szakaszai –

1. probléma újrafogalmazása, 2. funkcionális megoldás- lehetőségek szűkítése,
3. más nézőpontból újrakeresés (Séra153.o)

problémamegoldási stratégiák:

- „gyenge módszerek”- különbségcsökkentés, - cél-eszköz elemzés, -visszafelé haladás
- „terület-specifikus eljárások”- szakértők minőségileg másképpen oldják meg a problémákat, mint a kezdők: eltérő reprezentációk és stratégiák, több leképezés az emlékezetben

in. Séra: Általános pszichológia 152-156.o

Atkinson: Pszichológia 370-376.o

Az intelligencia fogalma és jellemzése

intelligencia: „amit az intelligenciatesztek mérnek”

„tapasztalatokból tanulás, absztrakt fogalmakból gondolkodás, környezet hatékony kezelése” (Atkinson 454.o)

IQ= az intelligenciatesztek alapján mért ún. mentális kort az egyén valós életkorához viszonyítjuk, majd ezek hányadosát 100-al szorozzuk
fontos az IQ-eredmények értelmezése övezetekhez kapcsoltn is

Guilford: az intelligencia struktúrája-1. műveletek, 2. termékek, 3. tartalom (Séra 158.o)

főbb mai elméletei :

Gardner „többrétű intelligencia-elmélete”- nemcsak egy alapvető mentális képesség van hanem nyelvi, zenei, logikai-matematikai, téri, testi-kinesztéziás, intraperszonális, interperszonális IQ

Sternberg „háromrétű elmélete”- belső információfeldolgozó mechanizmusok, adott feladattal-helyzettel kapcsolatos meglévő tapasztalatok, külső környezet és személy IQ-ja közti kapcsolat

Ceci „bioökológiai elmélet”- környezet szerepe az egyéni kognitív képességek kif.ben

in. Atkinson: Pszichológia 454-473.o

Séra: Általános pszichológia 157-162.o

Az értelmi fejlődés szakaszai (Piaget)

„genetikus episztemiológia”- megismerési folyamat alakulása+ fejlődésével foglalkozik
kognitív fejlődés: érés + tanulás kölcsönhatása

a gyermek egész pszichés struktúrájára kiterjedő minőségi átalakulások sorozata –
ennek során aktív, szelektál, minden iránt érdeklődő tudós

sémákat (élményegységek) hoz létre a világról

működési elvei: asszimiláció és akkomodáció

a tételrész legfontosabb eleme Piaget elméletének ismertetése –

melyek a fő szakaszok és történések

vonatkozó kísérleti helyzetekkel és eredményeivel

Az értelmi fejlődés folyamata:

I. Szenzomotoros szakasz (0-2 év) – lényege: érzékelés és mozgás összerendezése
ösztönös reflexektől halad szimbolikus reflexcselekvések felé- cirkuláris folyamatok
végére tárgyállandóság kialakulása

II. Műveletek előtti szakasz (1,5-2 – 7év) –

lényege: bizonyos szabályokat, műveleteket még nem ért – pl. konzerváció

hátttere: centrálás, vizuális benyomás erősebb, szemlélet vezérli, irreverzibilitás jellemzi,

látszat és valóság összekeveredik, egocentrizmus

nyelvhasználat is fejlődik- tárgyakat képekkel vagy szavakkal jelöl - szimbolizáció

III. Műveleti szakaszok –

III.1. Konkrét műveletek (7-8 – 12év)

mentális műveletek végzésére válnak képessé- logikai rendszerbe illeszkedő, belsővé tett cselekvések, melyek által lehetséges tárgyak, cselekvések fejben összeillesztése, „szimbolikus séma”

főbb jellemzői: decentralálás, konzerváció, mennyiség invarianciája, megfordíthatóság, osztályozás és soralkotás képessége

III. 2. Formális műveletek (11-12 – 19év)

lényege: szimbolikus fogalmakban gondolkodás képessége kialakul- egy problémán belül minden logikai kapcsolatot módszeresen végiggondol, „kombinatív séma”
módja: hipotézisalkotás és ezek szisztematikus kísérletezése

Piaget kritikája: alulbecsülte a képességeket, feladatai egyszerre több információ-feldolgozó készséget igényelnek, s nem mindegy a feladatadás jellege, instrukciója sem
pl.konzerváció esetén – „kinek van több katonája” vagy „hadserege”- más eredm

in. Atkinson: Pszichológia 99-110.o

Mérei-Binét: Gyermeklélektan 38-46, 60-62, 76-79, 89-97, 194-208, 224-226,261-272.o

Az értelmi fogyatékoság fogalma, osztályozása

központi idegrendszert ért és annak fejlődését befolyásoló örökletes és környezeti hatások eredőjeképpen kialakult állapot, amelynek következtében az értelmi képesség az adott népesség átlagától számottevően elmarad, és emiatt az adott egyén önálló életvezetése jelentősen akadályozott

- 18 életév előtt jelentkezik
- csökkent intelligencia
- adaptív funkciók gyengesége

1.Debil (enyhe értelmi fogyatékosok): IQ= 50-70

legjobban képezhetőek, de max 8 ált. iskolát végzik el, önálló életvitelre képes, egyszerűbb feladatokra, munkára betanítható

2.Imbecill (közepesúlyos értelmi fogyatékosok): IQ= 20-50

3.Idiotizmus (súlyosan értelmi fogyatékosok) IQ= 0-20

Sajátos nevelési igényű gyermekek

1993. évi LXXIX. Köznevelési törvény 121. § alapján:

29. sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló:

az a gyermek, tanuló, aki a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye alapján

a) testi, érzékszervi, értelmi, beszéd-fogyatékos, autista, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra visszavezethető tartós és súlyos rendellenességével küzd,

b) a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra vissza nem vezethető tartós és súlyos rendellenességével küzd.

28. sajátos nevelési igényű neveléshez és oktatáshoz szükséges feltételek:

a gyermek, tanuló külön óvodai neveléséhez, illetve iskolai neveléséhez és oktatásához, a sajátos nevelési igény típusának és súlyosságának megfelelő gyógypedagógus, konduktor foglalkoztatása, a neveléshez és oktatáshoz szükséges speciális tanterv, tankönyv és más segédletek;

magánoktatáshoz, integrált óvodai neveléshez, iskolai neveléshez és oktatáshoz, a fejlesztő felkészítéshez, az illetékes szakértői bizottság által meghatározottak szerinti foglalkozáshoz szükséges szakirányú végzettségű gyógypedagógus foglalkoztatása;

a foglalkozásokhoz szükséges speciális tanterv, tankönyv, valamint speciális gyógyászati és technikai eszközök;

a gyermek, tanuló részére a szakértői és rehabilitációs bizottság által meghatározott szakmai szolgáltatások biztosítása

Az integrációs nevelés lehetőségei

Típusok:

- lokális (helyi) integráció: térbeli távolságot csökkenti – közös épület
- szociális integráció: kapcsolatok kialakítására bátorít- időszakos vagy rendszeres
- funkcionális integráció: megkapja a speciális fejlesztést, de társaitól sem szakad el részleges (idő egy részében) vagy teljes integráció (teljes időben társaival)
- spontán (hideg) integráció: az SNI gyermek jelenléte a többségi osztályban többnyire az osztályfőnök jóindulatának eredménye- külön segítségben nem részesül

integráció (fogadás) eddigi típusai: a sérült gyermek sajátos szükségleteit kevésbé ismerik, s elvárják, hogy ne nagyon térjen el a többiektől.

A pedagógiai módszer, óravezetés nem változik: frontális, teljesítményorientált stílus jellemző, a gondokért maga a gyermek a „felelős”.

- inklúzió (befogadás): az intézmény, mint rendszer igazodik- életét, értékeit, módszereit, személyi és tárgyi feltételeit úgy alakítják, hogy valamennyi gyermek, ezen belül a fogyatékosok nevelési szükségleteit is maximálisan kielégítsék. Differenciáló, önértékelésre is alapozó pedagógia, minden egyes gyermek egyedi igényeihez, szükségleteihez való maximális igazodás, gyógypedagógus jelenléte, szemléletváltás, nyitottság a teljes tantestületben

Az integrált nevelés-oktatás feltételei:

- objektív tényezők: (a törvény alapján)
- szubjektív tényezők: fogadó pedagógus szemlélete, módszere, magának a gyermeknek a személyiségjegyei, a csoport jellemzői, többi szülő elfogadó szemlélete

*

*

*

10. tétel:

A motiváció alapfogalmai. A motívumok rendszere, hierarchiája (Maslow). Teljesítménymotiváció és igény szint. Az érzelmek fogalma, fajtái, alakulása, érzelemelméletek. A stressz fogalma, biológiai alapjai, a stresszel való megküzdés.

A motiváció alapfogalmai

move: mozogni, mozgatni –

„a viselkedést energetizáló és megfelelő irányba terelő állapot” (Atkinson 380.o)

„cselekvésre, viselkedésre készítő belső tényezők” (Séra 164.o)

kapcsolódó fogalmak: szükséglet (hiányállapot) – fiziológiai reakció kíséri

homeosztázis (belső egyensúlyra törekvés)

drive (belső hajtóerő)

Yerkes-Dodson-törvény: drive és teljesítmény, érzelmek és motiváció között fordított U alakú összefüggés

motívumok eredete: a. készítés vagy drive-elmélet - belső hajtóerő szerepe kiemelt

pl. biológiai motívumok- ön- és fajfenntartás,

általános aktivitás szükséglete, kutató motiváció

(elsődleges hajtóerők)

b. incentív elmélet – külső tényezők szerepe

in. Séra: Általános pszichológia 164-178.o

Atkinson: Pszichológia 380-386.o

A motívumok rendszere, hierarchiája (Maslow)

egymásra épülés hierarchikus rendje a fiziológiai szükségletektől

a szociális motívumokon át (biztonság, valahová tartozás),

a kogníció szerepén keresztül (kognitív, esztétikai szükséglet)

az önmegvalósításig

in. Atkinson: Pszichológia 507-508.o, Séra: Általános pszichológia 29.o

Teljesítménymotiváció és igény szint

teljesítménymotiváció:

jellegetesen belső emberi motiváció, de külső megerősítéseknek is szerepe van

készítés célok elérésére, a teljesítmény emelésére, mások túlszárnyalására

alapja a megfelelés iránti vágy, a szociális elvárásokhoz való alkalmazkodásnak,

mivel a környezet gyakran a teljesítményeink alapján értékeli

önmagunktól elvárható teljesítményszint, előzetes célkitűzés = igény szint

elvárás és teljesítmény kapcsolata határozza meg, hogy egy élmény siker/kudarcc

sikerorientált hozzáállás: lehetőleg magas, de elérhető igény szintet tűz ki,

kudarckerülő: alacsony igény szintet állít, amelyik kizárja a kudarcot

teljesítménymotiváció szerepe: hat a teljesítményre,
de az elért teljesítmény is hat a teljesítménymotivációra (magas teljesítmény elérése után a siker élménye megerősítheti a motivációt további teljesítmények elérésére) ilyenkor az igény szint megváltozhat, és egy teljesítmény amelyik kielégítő volt korábban, gyakran nem tűnik elegendőnek a már elért sikerek után

in. Séra: Általános pszichológia 201-204.o

Az érzelmek fogalma, fajtái, alakulása, érzelemelméletek

emóció fogalma : „többkomponensű, cselekvésre sarkalló epizód” (Atkinson, 417.o)

Érzelmek fajtái:

- Alapérzelmek:

félelem, harag, öröm, szomorúság, undor, kíváncsiság, meglepetés, szégyen

- Magasabb rendű érzelmek: erkölcsi-szociális, intellektuális, esztétikai érzelmek

Az érzelmek összetevői:

szubjektív élmények vagy érzések
testi vagy fiziológiai folyamatok
kognitív kiértékelési folyamatok
viselkedés
arckifejezés

mindezekhez kapcsolódnak a következő érzelemelméletek-

1. James-Lange szerint- saját viselkedés megfigyeléséből következtetünk az érzelmre
inger → érzelmre jellemző fiziológiai arousal → érzelem szubj élménye

Cannon: a James-Lange elmélet kritikája : túl lassú vegetatív változások;

„mesterséges” változásra nincs érzelem;

nincs változás az érzelmi viselkedésben, ha megszüntetjük a kapcsolatot a zsigerek és a központi idegrendszer között;

hasonló vegetatív reakció lehet a különböző érzelmek mögött

Cannon–Bard: agykéreg alatti területek folyamatai felelősek az érzelem létrejöttéért

az érzelmek centrális elmélete:

az érzelmek a központi idegrendszer által meghatározottak;

érzelem – talamusz aktivitása,

háttére: érzelmi élmény a testi változásokkal közel azonos időben jelenik meg.

2. Schachter-Singer elmélete- a kognitív értékelés befolyásolja, hogy mit érzünk

az érzelem „két tényező/kétfaktoros” elmélete, mert

inger → általános fiziológiai arousal → kognitív kiértékelés →

az érzelem szubjektív átélése

3. Mimikai visszacsatolás (=Faciális feedback) hipotézis-

arckifejezésből következtetünk az érzelmre

in. Atkinson: Pszichológia 416-440.o

Séra: Általános pszichológia 179-195.o

Érzelmekek alakulása

alapja: az érzelmekek fejlődésmenete - veleszületettek vagy tanulás játszik szerepet

érzelmi reakciók háttérében legfontosabb:

külvilág ingereinek erőssége (erős - gyenge)

+ saját közérzet jellege (jó - rossz)

mindezek közeledő – távolodó reakciókat váltanak ki,
melyek az érzelmi fejlődésnek is szoros kísérői

fontos az érzelmekek változásának folyamatát életkoronként követni!

pl. mosoly fejlődésmenete: gázmosolytól szociális mosolyig

félelem koronkénti fejlődésmenete !

dackorszak

in. Séra: Általános pszichológia 185-188.o, 190-193.o (a félelem fejlődéséről)

Mérei-Binét: Gyermeklélektan 32-35.o

Cole: Fejlődéslélektan 187-190.o, 218-219.o, 408-410.o

ajánlott továbbá: Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia, több kiadás

A stressz fogalma, biológiai alapjai, a stresszel való megküzdés

Stressz:

- Selye alapján: „a szervezet nem specifikus válasza, mely fennmarad addig, míg a veszély fennáll” (in. Séra 195.o)

- megítélésünk szerint fizikai vagy pszichológiai jóllétüket veszélyeztető eseménnyel szembesülés (Atkinson, 524.o)

A stresszkeltő események= stresszorok jellemzői: - frusztráció, konfliktusok
- traumatikus események
- befolyásolhatóság
- bejósolhatóság
- Holmes-Rahe: Életesemény skála

A kiváltott ún. stresszreakciók:

- pszichológiai reakciók- szorongás – akár poszttraumás stresszbetegség

- harag és agresszió

- fásultság és depresszió - tanult tehetetlenség elmélete

- kognitív károsodások

- fiziológiai reakciók - fiziológiai stresszreakció - harcolj vagy menekülj/ üss vagy fuss!

1. szimpatikus- izgatottság, 2. paraszimpatikus- új nyugalom találása

„A-típusú személyiség”

in. Séra: Általános pszichológia 195-197.o

Atkinson: Pszichológia 523-550.o

A megküzdés típusai:

megküzdés = „stresszel való szembeszállás folyamata” (Atkinson, 547.o)

„pszichológiai immunrendszer” (in. Séra 197.o)

-problémaközpontú megküzdés- magára a helyzetre, problémára összpontosít a személy, hogy megkísérelje azt a jövőben elkerülni vagy megváltoztatni

-érzelempözpontú- enyhítse a stresszkeltő helyzethez kapcsolódó érzelmi reakciókat, ha a helyzetet magát nem is tudja megváltoztatni

in. Atkinson: Pszichológia 547-556.o

*

*

*

11. tétel:

Az erkölcs kialakulása, fejlődése. Az erkölcsi fejlődés szakaszai (Piaget, Kohlberg). A szabálytudat fejlődése. Vezetési stílusok és hatásaik. Az önmagát beteljesítő jóslat a pedagógiában.

Az erkölcs kialakulása, fejlődése

erkölcs: a helyi társadalom ill. közösség által elfogadhatónak ítélt normák és szabályok összessége az emberek viselkedésének irányítására

kialakulása: a viselkedést szabályozó tényezők rendszerét a gyermek a felnőttektől, általában a szüleitől veszi át - utánzással kezdődik majd játékos gyakorlással azonosul a felnőttel, végül pedig a külső szabály belsővé válik

alapproblémája:

hogyan alakulnak ki a kisgyermek számára a társas- társadalmi léthez szükséges szabályok - spontán módon bontakoznak ki, vagy a külvilág hatására

Az erkölcsi fejlődés szakaszai (Piaget, Kohlberg)

a tételrész legfontosabb része az elméletek ismertetése – melyek a fő szakaszok és jellemzőjük vonatkozó kísérleti helyzetekkel és eredményeikkel az elméletek kritikáinak fő szempontjaival

Piaget elméletrendszere

1. heteronóm erkölcs – más által létrehozott törvények kész átvétele
2. homonóm vagy autonóm erkölcs – szabályokat nem engedelmességből, hanem belső belátásból követi már

ítéletrendszerek fejlődése – (vizsgálata történetpárokkal)

1. következmény-etika
2. belső szándékosság kérdéskörének mérlegelése

Kohlberg elméletrendszere

erkölcsi dilemmát történetben fogalmaz meg (Heinz úr-gyógyszerlopás)
megállapított szakaszok : 1. prekonvencionális erkölcs – büntetés- és jutalomorientáció
2. konvencionális erkölcs – jogyerek- és tekintély-orientáció
3. posztkonvencionális erkölcs – társadalmi szerződés és etikai elv-orientáció

A szabálytudat fejlődése

Piaget alapján: 1. motoros szabályok – saját szabályok követése
2. kényszerszabályok – nem módosítható
3. racionális szabályok – társas konvenció eredménye
4. tágabb társadalmi viszonyrendszer bekapcsolódása

in. Atkinson: Pszichológia 108-110.o

Mérei-Binét: Gyermeklélektan 214-223.o

Vezetési stílusok és hatásaik

Lewin klasszikus ún. háromléggör-kísérlete által a legfőbb vezetési stílusok:
autokratikus - demokratikus - laissez faire

a tételrész lényege ezek összehasonlítása:

milyen a pedagógus viselkedése, viszonyulásmódja

milyen a gyermekek teljesítménye

milyen a létrejövő léggör – pedagógus-gyermek kapcsolat jellegzetes változásai,
hogyan érzik magukat a gyermekek az egyes helyzetekben

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 227-231.o

Nagy L.: Szociálpszichológia 158-161.o

ajánlott irodalom:

Zétényi Ágnes: A tanár mint vezető, vezetési stílusok, in. Mészáros A-könyv362-376.o

Az önmagát beteljesítő jóslat a pedagógiában

régi görög monda szerint Pygmalion, a szobrász kifaragta Galathea szobrát,
beleszeretett, s a márványalak megelevenedett – „Pygmalion-hatás”

alapvizsgálat : Rosenthal és Jacobson

USA-ban gyerekek egy csoportjáról azt jelzik vissza a pedagógusoknak, hogy ők
„intellektuális kivirágzás” előtt állnak, majd egy idő után újra megmériük
képességeiket valóban eredményesebbek lesznek, mint társaik

a folyamat szakaszai:

1. a tanárok elvárásokat alakítanak ki diákjaikkal kapcsolatosan
2. ezeket az elvárásokat részben viselkedésükkel (metakommunikáció útján), részben szóban (verbálisan) a diákok tudomására juttatják
3. a diák érzékelve és értelmezve a felé irányuló elvárásokat arra fog törekedni, hogy ezeknek eleget tegyen, megfeleljen

in. Sallay Hedvig: Tanári elvárások, visszajelentések és a tanulók ezekre adott reakciói:

Érvényesül-e, s miként fejti hatását a Pygmalion-effektus?, in. Mészáros A-könyv 133-144.o

*

*

*

12. tétel:

Érzékelés és észlelés, a fizikai és személyészlelés összehasonlítása. Benyomásalakítás. Attribúció. Társas kölcsönhatás és befolyásolás lélektani folyamatai. Az agresszió különböző elméleti megközelítései. Gyermekbántalmazás.

Érzékelés és észlelés, a fizikai és személyészlelés összehasonlítása

a tétel alapja: érzékelés és észlelés alapvető pszichológiai folyamatainak jellemzése, egymásra épülésük és elkülönítésük -

- érzékelés: érzékszervekhez kapcsolódik (pl. látás, hallás stb)
- észlelés: agyi folyamatokhoz kapcsolódik (pl. felismerés)

a percepció vizsgálatával fogl pszichológiai megközelítés: Gestalt-pszich=alaklélektan
fő kutatói: Wertheimer, Köhler, Koffka

alapgondolatuk: egész több, mint részek összessége

első vizsgálataik a phi-jelenség, vagyis a mozgás észlelése kapcsán

észlelési folyamatok rendje: 1. ábraalap-jelenség, 2. forma- és mintaészlelés,
3. viszonyok megragadása, 4. felismerés és osztályba sorolás,
5. érték- és motivációs folyamatok

in. Séra: Általános pszichológia 27.o, 52-76.o

a fizikai és személyészlelés fogalomköreinek alapkérdése:

miben más a tárgyak észleléséhez képest a személyek észlelése -

- közvetlenül nem megragadható tulajdonságokra is kiterjed
- így nagyobb a hibalehetőség + korrekció lehetősége is nehezebb
- jobban involválódunk, így elfogultabbak vagyunk benne, sok a szubj tényező -
„motivációs torzítások”
- gyakori az értéktartalom benne

sajátos torzítási lehetőségek pl: burkolt személyiségelméletek – holdudvar-hatás

sztereotípiák

az észlelő hangulata

környezet, helyzet

a megítélt személy észlelt hasonlósága az észlelőhöz

hamis konszenzus elve

elsőbbbségi és újdonsági hatás

torzítás negatív irányban

„elnéző torzítás”

foratókönyv-ismeretek és sémák

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 63-74.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 31-68.o, 79-89.o

ajánlott irodalom:

Szabó Éva: A szociális megismerés alapjelenségei: a személypercepció és az attribúció,

in. Mészáros A-könyv 102-117.o

Benyomásalakítás

Benyomásszerveződés modelljei : 1. központi vonás hipotézis – (Asch)
2. aritmetikai modellek – a. összegzési modell (Fishbein és Hunter)
b. átlagolási modell (Anderson)

benyomáskeltés sajátosságai – Goffman „dramaturgiai modell”, prezentációs stratégiák
- machiavellizmus

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 86-94.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 71-79.o, 199-220.o

Atkinson: Pszichológia, 687.o

Attribúció

Jelentése: oktulajdonítás

modelljei : Heider: 1. külső vagy belső az ok áll háttérben,
2. ha az ok belső – képesség vagy erőfeszítés határozta meg

Jones és Davis: megfelelési vagy hozzáillő következtetés

1. szándékos vagy nem szándékos

2. ha szándékos – belső vagy külső tényező okozta

inkább gondoljuk belső oknak, ha kevésbé elfogadott társadalmilag
+ nyilvánvaló érdeke, külső körülmény ellenére

Kelley: háromdimenziós modellje – az emberi kapcsolatok történetiségét is bekapcsolja

1. megkülönböztethezőség – hasonló helyzetben hogyan reagál adott személy

2. konszenzus=egyetértés, egybehangzás – más emberek viselkedéséhez has.

3. konzisztencia=állandóság – más időpontban hogyan reagál

attribúciós folyamatok torzításai

- alapvető attribúciós hiba – belső ok túlhangsúlyozása !

- túlzott konszenzus észlelése

- igazságos világba vetett hit (Lerner)

- siker-kudarcc attribúciója

- cselekvő – megfigyelő különbségei - szubjektív és objektív éntudatosság

énattribúciók: saját viselkedésünk értelmezése, megmagyarázása folyamatai –

pl. önkárosító stratégiák (kudarcc esetén rá lehet fogni az okot),

tanult tehetetlenség

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 75-84.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 91-131.o

Atkinson: Pszichológia 696-699.o

ajánlott irodalom: Szabó Éva: A szociális megismerés alapjelenségei: a személypercepció és az attribúció, in. Mészáros A-könyv 102-117.o

Társas kölcsönhatás és befolyásolás lélektani folyamatai

Társas kölcsönhatás fő területei,

melyekhez kapcsolódó kísérleteket mindenképp fontos ismerniük:

Festinger: társas összehasonlítás

társas serkentés- facilitáció (Triplett- első szociálpszich kísérlet 1898.)

társas gátlás

társas lazulás

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 133-137.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 295-306.o

Atkinson: Pszichológia 645-653.o

A befolyásolás lélektani folyamatai:

társas befolyásolás szintjei (Kelman): behódolás – identifikáció - internalizáció
meggyőzés központi és perifériás útjai

Milgram kísérlete !-

lényege: a kísérleti személy (=ksz) nem tudja, hogy ő az igazi kísérleti alany

és azt mondják neki, hogy feladata: egyre növekvő mértékű áramütéssel büntesse a szerinte igaznak gondolt kísérleti személyt, ha egy szótanulási feladatban téveszt

(ksz úgy tudja, hogy a vizsgálat célja a tanulási teljesítményre kifejtett büntetések hatásának tanulmányozása)

tévesztésnél, csendnél - erősebb dózist kell adni neki

külön szobában foglalnak helyet, így az igazi ksz csak magnó-lejátszást hall,

de ő azt hiszi, ez a valódi kísérleti alany hangja

ezután az „ál” kísérleti személyek szobájából hangok hallatszanak, ami jelzi az áramütés fájdalmát, végül pedig a sokadik áramütésre csak hörögnek, majd a halálosnál elhallgatnak

Eredménye: valódi kszek 62%-a elmegy a halálos dóziséig („csak utasításra cselekedett”)

csökkenti az engedelmességet pl.

- ha a valódi kísérletvezető nincs jelen a ksz mellett, vagy nem uabban a szobában van

- az „áldozat” távolságának csökkentése is óvatosságra int, nem feltétlenül engedelme.

- ha a ksz felelősséget érez, szintén nem ad halálos dózist

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 140-143.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 306-311.o

Atkinson: Pszichológia 653-665.o, 702-704.o

Az agresszió különböző elméleti megközelítései

agresszió:

„minden olyan szándékos cselekvés, amelynek indítéka, hogy nyílt, vagy szimbolikus formában valakinek kárt, sérelmet, fájdalmat okozzon” (in. Séra 193.o)

másképp: olyan viselkedés, amely szándékosan sért egy másik embert (fizikailag vagy verbálisan) vagy rombol tárgyakat

biológiai háttere: hipotalamusz területeinek enyhe ingerlése, embernél tesztoszteron

pszichológiai megközelítések:

1. pszichoanalízis – agresszió mint ösztönkésztetés, mint drive
- frusztráció-agresszió hipotézis: bármilyen cél elérése előtti akadály hatására agresszív drive keletkezik, amely az illetőt arra motiválja, hogy megsértse vagy megsebesítse a frusztrációt okozó akadályt
2. szociális tanuláselmélet – agresszió mint tanult válasz
megfigyeléssel és utánzással tanulható, fontos szerepe van a megerősítéses tanulásnak és megfigyeléses tanulásnak, modelleknek
3. katarzis : érzelemtől megtisztulás az érzelm intenzív átélése következtében

in. Atkinson: Pszichológia 440-447.o

Séra: Általános pszichológia 193-194.o

ajánlott irodalom: Aronson.: A társas lény 193-231.o

Gyermekbántalmazás

Abúzus: azok a helyzetek, amelyekben a gyermek test-lelki károsodását azoknak a személyeknek (szülőknek, nevelőknek) a durvasága, könyörtelensége idézte elő, akik szocializációjáért felelősek, akiknek a gyermek jogi és pszichológiai értelemben kiszolgáltatott (Ranschburg, 197.o)

WHO alapján:

1. fizikai bántalmazás
2. szexuális bántalmazás
(jellemzi: beleegyezés hiánya, kihasználás, szándékosság, titkosság)
3. elhanyagolás és hanyag bánásmód
(a szülő „elfelejt” gondoskodni a gyermek alapvető fizikai szükségleteiről)
4. érzelmi bántalmazás– nem biztosítják a fejlődésnek megf, támogató környezetet
(megszégyenítés, visszautasítás, rettegésben tartás, izolálás, durva elutasítás, ellenségesség, deviáns viselkedés jóváhagyása, verbális agresszió, ijesztgetés)
5. a gyermek kereskedelmi, vagy egyéb kizsákmányolása

Abúzus magyarázatai, lehetséges okai :

- pszichoanalízis: azonosulás az agresszorral, projekció

- behavioristák: agresszió megfigyelése megerősítő
- csereelmélet: adás-kapás egyensúlya
- családterápiás megközelítések: nem megfelelő családi dinamika és struktúra
- sajátos kockázati tényezők-rizikófaktorok

Az abúzus lehetséges hatásai a gyermekekre

in. Ranschburg: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 197-202.o

*

*

*

13. tétel:

Az attitűd fogalma, funkciói. A kognitív diszsonancia elmélete (Festinger). Elhárító mechanizmusok (S. Freud és Anna Freud). Kategorizáció, sztereotípa, az előítéletes viselkedés. Az előítélet leküzdésének módszerei.

Az attitűd fogalma, funkciói

- olyan tartós pozitív vagy negatív viszonyulási mód tárgyak, helyzetek, személyek iránt, amely tapasztalatokon keresztül szerveződik, s amely irányító, dinamikus hatást gyakorol az egyénnek ezekkel kapcsolatos reagálására
- „érzelmileg értékelő viszonyulás / beállítódás” (Nagy L., 101.o)

összetevői: * érzelmi=affektív, * értelmi=kognitív, *cselekvéses=konatív oldalak

attitűdök jellemzői:

iránya = kedvező vagy kedvezőtlen

intenzitása = mennyire polarizált - affektív komponensre utal

stabilitása = minél intenzívebb, annál stabilabb= időben tartós (= perzisztens)

relevancia = mennyire fontos az egyénnek

minél relevánsabb – annál inkább centrális – érték lesz belőle

funkciói – különösen fontos az attitűd megváltoztatása esetében- Katz alapján:

instrumentális, ismereti, érték kifejező, énvédő, szociális igazodási

attitűddinamika :

alapja: az ember belső egyensúlyra, egységre törekszik a világhoz, más személyekhez, tárgyakhoz fűződő viszonyában
(olyan embereket választunk partnernek, akik segítenek a világról alkotott következtetés és kiegyensúlyozott képünk fenntartásában)

Heider: klasszikus egyensúlyelmélet

(én-másik-attitűdtárgy kapcsrendszer: kiegyensúlyozott- kiegyensúlyozatlan)

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 95-122.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 241-244.o

Atkinson: Pszichológia 699-706.o

A kognitív diszsonancia elmélete (Festinger)

„feszültségállapot, amely mindannyiszor fellép, valahányszor az egyénnek két, egymással pszichológiailag összeegyeztethetetlen tudattartalma van” (Aronson, 138.o)
célja: összhang teremtése + önigazolás

alapja: kognitív megközelítés szerint racionális lények vagyunk, és arra törekszünk, hogy a gondolataink és nézeteink egymással összhangban legyenek, és ezen túlmenően a cselekedeteinket és a racionalitás jellemezze;

a valóságban azonban számtalan olyan dolgot teszünk, amelyeket ha józanul mérlegelnénk, akkor helytelenek, károsnak, erkölcstelennek tartanánk – ez viszont a saját magunkról kialakított nézetekkel, az énképpel kerül ellentmondásba

→ gondolati feszültség → kognitív diszsonancia csökkentése

- lehetőségek: viselkedés megváltoztatása, forrás leértékelése, külső támpont keresése,
vélekedés megmagyarázása,
- egyik vagy mindkét tartalmat módosítjuk-egymással összeegyeztetettebbek legyenek
  - új tartalmat illesztünk be
  - helyzet vagy magatartás megváltoztatása
  - vélemény, attitűd módosítása
  - információt torzítjuk az ellentmondás kiiktatására

kísérletekkel vizsgált helyzetei: elégtelen jutalom - elégtelen büntetés,
döntési helyzetek,
erőfeszítések igazolása,
elkerülhetetlenség igazolása

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 112-115.o

Aronson: A társas lény 135-191.o

ajánlott irodalom: N.Kollár Katalin: Kognitív disszonancia és az elégtelen jutalom
pszichológiája, in. Mészáros A-könyv, 44-56.o

Elhárító mechanizmusok (Sigmund Freud és Anna Freud)

lényegük:

ego „tevékenysége” az id és a superego közötti egyensúly helyreállítása érdekében

elfojtás, regresszió, meg nem történtté tevés, izolációs elhárítás, azonosítás, elaboráció,
racionalizáció, reakcióképzés, projekció, kiegészítő projekció, intellektualizáció,
tagadás, eltolás

in. Atkinson: Pszichológia 488-491.o

Mérei-Binét: Gyermeklélektan 105-115.o, 273-281.o

ajánlott irodalom: Anna Freud: Az én és elhárító mechanizmusok

Kategorizáció, sztereotípiák

kategória: tulajdonságkészlet

sztereotípiák: emberi-társadalmi csoportokba sorolás – jellemzői: időben stabil, túlzáson
alapuló, általános érvényűnek véljük, kategóriákból építkeznek

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 75-84.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 91-131.o

Atkinson: Pszichológia 687.o

Az előítéletes viselkedés

előítélet: „ellenséges vagy negatív attitűd valamely csoporttal szemben,
mely téves vagy nem teljes információból származó általánosításon alapul”
(Aronson 234.o)

előítélet és sztereotípiák hasonlóságát és különbözőségét fontos tudni

Előítéletek - célja: énvédelem

- fokozatai:
1. szóbeli elutasítás,
  2. elkerülés, diszkrimináció,
  3. hátrányos megkülönböztetés,
  4. személyes bántalmazás
  5. előítélet tárgyának megszüntetése

Okai: - személy önigazolási szükséglete

- státusz, hatalom szükséglete
- gazdasági-politikai konkurencia
- áthelyezett agresszió - bűnbakképzés
- családi nevelésben tekintélyelvűség

előítéletes személyiség, autoritáriánus személyiség – Adorno: F-skálája méri

Az előítélet leküzdésének lehetőségei

- Sherif: „kis nyári dráma” – kölcsönös függés
- Aronson: mozaik-módszer
- elkerülhetetlen, egyenlő pozíciójú érintkezés

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 170-172.o

Aronson: A társas lény 233-275.o

ajánlott irodalom: N. Kollár Katalin: Kooperáció az iskolában, in. Mészáros A-könyv 207-222.o

*

*

*

14. tétel:

A serdülő és ifjúkor jellemzői. A szerep szociálpszichológiai elemzése. Státusz és szerep. Szerepelvárások és szerepkonfliktusok. Nemi szerepek és a pszichoszexuális fejlődés. A tárgyvesztés fogalma, a válás hatásai a gyermekre. Veszteségek kezelése gyermekkorban.

A serdülő és ifjúkor jellemzői

Serdülőkor : átmenet a gyermek- és a felnőttkor között
biológiai háttér: pubertás – nemi érés folyamata

A serdülők három nagy feladatköre:

- érzelmi függetlenedés a szülőktől-családtól - Blos: „szülők trónfosztása”
az én-azonosság elvesztése nélkül családon kívüli kapcsolatok alakítása
- éni-identitás, pszichoszexuális identitás elérése, nemi szereppel való azonosulás
- felnőtt társadalmi szerepre való szocializáció, annak vállalása
önálló életvitel, megfelelő pálya, felelősségérzet magáért és mások sorsáért

Elméletek:

Freud: genitális szakasz

Erikson: identitás a szerepdiffúzióval szemben

identitás = Erikson szerint: személyiség érzése, bizakodása, hogy belső
létének egysége és folyamatossága mások számára is
megfelel az egység és folyamatosság érzéseinek
nehézségei Marcia alapján:

korai zárás, moratórium, identitásdiffúzió

Piaget. formális gondolkodás

Jones: a kisgyermekkor konfliktusok újra feltámadnak

A fő feladatok megoldásmódja alapján meghatározható típusok – Anna Freud alapján
az érzelmek visszavonása családon kívüli személyre
ézelmeket az ellentétébe fordítja
ézelmeket saját magára vonja vissza
ellenáll serdülés folyamatának és kisgyermekkor ézelmi helyzetbe regrediálódik

serdülők főbb elhárító mechanizmusai –

intellektualizmus

aszkézis = eszmék, ideák felé fordulás

+ Blos kiegészíti: uniformizmus = kortársakra hasonlításra törekvés

Problemátikus pszichés megnyilvánulások serdülőkorban, vészjelek – Laufer alapján

kisgyermekes

túl felnöttes

kortárskapcsolatok elégtelensége

túlzott kötődés a szülőkhöz

ézelmetelenség, közömbösség

problemátikus jövőre irányultság

évonatkoztatások megjelenése, képzelet és valóság bizonytalanul különül el

bénító, félelemkeltő gondolatok, fantáziák

cselekedetek, gondolatok idegenné válása

Krízisek serdülőkorban : teljesítménykrízis
autoritáskrízis
szociális gátlás, beilleszkedési zavar
identitáskrízis

Ifjúkor legfőbb elmélete: Erikson – intimitás az izolációval szemben

in. Atkinson: Pszichológia 122-127.o
Mérei-Binét: Gyermeklélektan 282-286.o
ajánlott irodalom: Vikár György: Az ifjúkor válságai

A szerep szociálpszichológiai elemzése

= különböző társadalmi helyzetekhez funkciókhoz kapcsolódó elvárások,
követelmények viselkedések együttese, melyet az egymással kapcsolatban levők
az adott helyzet követelményeinek megfelelően kölcsönösen elvárnak egymástól
Linton: „társadalmi pozíció, vagy valamely kulturális együttesben elfoglalt státusz
dinamikus aspektusa, melyben a cselekvések formát öltenek” (Nagy L.,33.o)

Buda Béla: jól beidegzett, megszokott viselkedési lánc –
így az érintkezések kimenetele előre látható
Mead : adott szituáció szabályszerű viselkedéskomplexuma
társadalmi-kulturális strukturából eredő elvárásrendszer
Goffman: szerepelírások formálhatók,
a szerep betöltőjének szabadsága is van a szerepmegvalósításban

kapcsolódó fogalmak:
szereppartner- ellenpozíciót elfoglaló személy vagy kiegészítő szerep képviselője
szerepkészlet- adott pozíció valamennyi szereprelációja
szerepmagatartás- szerepelírások megvalósítási módja
szerepmintákat ún. referenciacsoport mutatja (normatív + összehasonlító funkciói)

Szerepek típusai :
1. biológiai funkciók köré csoportosuló szerepek - pervazív szerepek (nem, etnikum)
2. tanult, szerzett vagy kivívott - foglalkozási szerepek
3. spontán vagy szituációs szerepek

szerepek betöltésének feltételei: elkötelezettség, jogosultság, ragaszkodás

Státusz és szerep

„minden olyan társadalmi helyzet, funkció, melyet az egyén betölt”

Linton: státuszt meghatározó faktorok-
pervazív szerepek, foglalkozási szerepek, korcsoporthoz tartozás, rokoni szerveződés

Szerepvárások és szerepkonfliktusok

egyszerűbb társadalmakban a szerepelőírások könnyebben beazonosíthatók
+ beavatási szertartás útján be lehet kerülni egy státuszba, egyértelmű iránymutatást ad
modernebb társadalmakban nagyobb az esély szerepkonfliktusra

Típusai :

1. szerepen belüli konfliktusok
  - szerepküldők ellentmondó elvárásai
  - egy szerepküldő kívánalmi ütköznek egyéni belső értékekkel,
vagy akár társadalmi normákkal
2. szerepek közötti konfliktusok
  - egyén többféle szerepei közti ellentmondás
  - szerepambiguitás- a szerepküldők elvárásai nem definiáltak, de hibát szankcionálják
3. személy-szerep konfliktus
  - szerepalkalmatlanság
  - szerepváltásból eredő konfliktusok (pl életkori szerepváltás)
  - szukcesszív szerepváltás- éniidentitás nincs összhangban
a szociális identitással (ahogy a társak definiálnak)
  - szerepvesztés- negatív szerep elvesztése sem könnyű (pl betegszerepből felgyógyul)

Szerepkonfliktusok kezelésének lehetőségei :

- önismerettel !- szerepválasztások személyes motívumainak átgondolása
- nem vesz figyelembe bizonyos elvárásokat, egyes szerepküldők kiiktatása
- megterhelő szerepből kilépés –pl. ambíciózus nő elhagyja az anyaszerepét
- szerepküldők elvárásainak manipulálása
- szerepvárások szituációinak elkülönítése térben, időben
- szerepek összeolvasztása
- szerepalku, kompromisszumkeresés
- racionalizálás- magyarázat keresése

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 33-38.o

Nemi szerepek és a pszichoszexuális fejlődés

Nemi szerep: pervazív szerep

Pszichoszexuális fejlődés - Freud

alapja: libidó irányultsága különböző testtájakra

szakaszok: orális – anális – fallikus (Ödipális) – latencia – genitális

Nemi fejlődés a további elméletekben –

- Szociális tanuláselmélet- megerősítések, jutalmazás-büntetések terelnek a fiús-lányos viselkedés felé

- Kognitív elmélet- lényeg: nemkonstancia (a nem állandó marad), nemi séma (fiúság-lányság „szemüvege” a kultúra vélekedésének elsajátításával)

in. Atkinson: Pszichológia 491-492.o, 118-121.o

Ranschburg: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 73-80.o

ajánlott irodalmak:

Nguyen Luu Lanh Ahn: A nemek szerepe az iskolákban, in. Mészáros A-könyv 118-132.o

Ranschburg Jenő: Az érzelem és a jellem lélektanából

A tárgyvesztés fogalma, a válás hatásai a gyermekre

dolgok, élőlények elvesztése, amely érzelmileg vagy organikus értelemben közel állt az egyénhez, én-jének egy részét képezte (Ranschburg, 161.o)

Tárgyvesztések stádiumai: 1. sokk, bénultság

2. tárgyvesztés tudatosítása- reménytelenség, kétségbeesés

3. felépülés- tünetek enyhülnek, új egyensúly

Krantzler alapján: 1. „miért én?” , 2. „bárcsak”, 3. „eleresztés”, 4. „önmegújítás”

Lehetséges hátterei:

Freud: Gyász és melankólia- a tárgyvesztés következménye depresszió,

főként ha ambivalens érzések kapcsolódtak hozzá

(negatív érzelemből harag, pozitívából büntudat –

együttesen vezetnek depresszióhoz)

Bowlby: a depresszió gyökere az élet korai szakaszában (5 hó-3 év) bekövetkező

szeparációban, a kötődés elvesztésében van - elsődleges trauma éled újjá

viselkedéslélektan: nem a tárgyvesztés érzelmi ereje számít,

hanem a kioltás, azaz megerősítés hiánya

A halál és a válás, mint tárgyvesztés

közös vonásuk, hogy

- egy „fontos felnőtt” egyszer csak eltűnik, kilép a gyerek életéből

- jellegzetes depressziós tünetekkel reagál (szomorú, levert, büntudatot érez)

- megjelennek az életkorhoz igazodó kísérő tünetek is – ingerlékenység, zavartság,

étvágytalanság, iskolai átmeneti teljesítményromlás

- az érzések feldolgozásához reális, életkorához illeszkedő magyarázat is szükséges

Veszteségek kezelése gyermekkorban

Halál - gyász

a gyermek gyásza (akárcsak a felnőtté) az esemény természetes, szükségszerű következménye- a felnőtt környezet megfelelő viselkedése esetén ezt a gyászt fontos a gyermeknek feldolgoznia

sikerességéhez: - halál titkolása kerülendő- a bizonytalanság nehezebben kezelhető

- közös búcsú az elveszett személy sírjánál, válaszolva a felmerülő kérdésekre

A gyász felfogása:

- 3-5 éves: animista –nem fogadja el, átmeneti állapotnak tekinti
(jó, de mikor jön vissza?)
- 5-9 éves: perszifikáló felfogás -megszemélyesítés: a halál a kaszás, aki élő személy,
eljön és elvisz (test, alak)
- 10 éves kortól – reálisan felfogja a folyamatot (nem visszafordítható)
- felnőttként egy misztikus szerepbe fordítás, túl a realitáson – hit, Isten

Válás

megoldandó lélektani feladatok elvált szülők gyermekeinek : (Wallerstein)

- házasság felbomlásának tudata
- szülői konfliktusoktól való függetlenítés
- egyik szülő elvesztésének feldolgozása
- harag és önvádolás
- el kell fogadni a véglegességét, és le kell mondani az újraegyesítés vágyáról
- emberi kapcsolatok lehetőségének reális megítélése

biztosítani kell a gyereket: őt mindketten szeretik, csak egymást nem tudja, hogy hol és hogyan fognak élni és találkozni egymással a válás után

in. Ranschburg: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 161-172.o

ajánlott irodalmak: Bognár-Telkes: A válás lélektana

Polcz Alaine: Meghalok én is?

*

*

*

15. tétel:

A beszéd fejlődése. A kommunikáció fogalma, formái, csatornái, a metakommunikáció. A korlátozott és kidolgozott kód jellemzői. A beszéd és a kommunikáció zavarai: megkésett beszédfejlődés, dadogás, szelektív mutizmus.

A beszéd fejlődése

alapkérdése: a nyelv elsajátításának képessége öröklött, veleszületett emberi sajátosság (veleszületett preferencia emberi beszédhangokra + szinkronitás)
vagy tanult – kritikus periódusok, utánzás, hipotézis-ellenőrzés folyamatai (felőtt kommunikációs jellegzetességei a gyermekkel)

a legkorábbi hangadások jellemzője : - sokáig globális reakció része – egész test jelez
- nem szándékot fejez ki, inkább a környezet tulajdonít ezeknek jelentést
sírás – „jelzőhangok” szerepe, gögicsélés

gagyogás (4-5 hó)

alapja: játék, ön maga utánzása, gyakorolja hangadási képességeit, artikulációját minden hangot kipróbál, amit hangképző szerve létre tud hozni
majd amit a környezetben nem hall, kiesnek → külső mintához igazodik
kb 1. év: „a szó kiszabadul az ingeregüttesből”

első szavak jellemzői : egyszavas mondatok, szómondatok = holofrasztikus beszéd
- vágyat, óhajt fejeznek ki - érzelmi érintettség
- környezetben található, manipulálható tárgyakra vonatkoznak
- jelzők, határozók
- szociális- személyes helyzetek, változást kifejező eseményekkel kapcsolatosak
egyedi szavak, jellegzetes tévesztések
„beszédcselekvések”

1,5 év: szókinszrobbanás

1,5-2,5 év: kétszavas mondatok= távirati beszéd

2-3 év: a kisgyermekkorai beszéd jellemzői :

kijelentések helyzetekhez kötődnek, egy élményre közvetlenül vonatkoznak
kiemelés indulati színezetű
ragozatlan szavakat használ főleg
hosszabb szavakat rövidíti + összevonja
cselekvés segítségével szavakat általánosít
önkényes jelentésadás- számára még ismeretlen, értelmetlen szavaknak is

in. Mérei-Binét: Gyermeklélektan 47-55.o

Atkinson: Pszichológia 347-353.o

A kommunikáció fogalma, formái, csatornái

szó: communis= közös – pl. az a jelrendszer, melyet mindketten ismernek
alapja reflexes – állatok kommunikációja : méhek tánca, csimpánzok jelbeszéde
ember- digitális jelrendszer jellemző

feltételei: adó/ kódoló – vevő/ dekódoló – csatorna – kód – kontextus - valóság
a szerepek kölcsönösen váltogatódnak , dinamikus, kétirányú folyamat

kommunikáció fejlődési alapja: csecsemő hiányállapota – rossz közérzet - sírás
édesanya jelentést tulajdonít, értelmezi - reagál - ez pedig jelzés a baba számára
tipizálások: verbális – nem verbális
közvetlen – közvetett
egyirányú - kétirányú

törvényszerűségei: szükségszerűség
                              pszichológiai szükséglet
                              reciprocitás-viszonosság
                              többcsatornás
                              többszintű- tartalmi és viszony szint
                              tagolt
                              promotív jellegű

Csatornái :

1. Verbális kommunikáció

szintjei: beszédhangok → szavak (képzők, ragok is) → szó szerkezetek → mondatok

kapcsolódó elméletek: Vigotszkij: a gondolkodás is belső beszéd

Chomsky: generatív nyelv-elmélet- nyelvtani szabályok elsajátítása is öröklött
ez alapján véges számú szóból végtelen számú mondat fűzhető
mondatok felszíni és mély szerkezete elkülöníthető

Whorf: Nyelvi relativitás elmélete –a nyelv határozza meg a gondolkodást
nyelvhasználati különbségek oka
a különböző kultúrák más megismerési folyamataiban rejlik

kongruencia a verbális és nem verbális csatornák között - hitelesség

2. Nem verbális kommunikáció :

szavakon kívüli egyéb jelzésmódok használata

filogenetikailag ősi a szavak szintjénél

funkciói: - érzelemkifejezés,
              - én megjelenítése,
              - a társas viszony kifejezése és kapcsolat ellenőrzése,
              - attitűdök kommunikációja,
              - csatorna-ellenőrzés

másképp: - érzelemkifejezés, - illusztratív funkció, - szabályozó funkció,
          - csoporthoz, közösséghez tartozás kifejezése, - adaptáló funkció

a nem verbális kommunikáció kifejezési formái:

vokális

mimika- vizuális egyensúly elve, intimitás-egyensúly elmélet

mozgás- érintés, gesztusok, testtartás

tér- proxemika –

              Hall: bizalmi-intim, személyes, társas-konzultatív, nyilvános zónák
kulturális jelek

Metakommunikáció

= közlés a közlésről, információ az információról, kommunikáció a kommunikációról
viszonyt fejez ki és jelöl-szabályoz-minősít a befogadóhoz, a közölt tartalomhoz,
a szituációhoz kapcsolódóan
direkt közléseket színezi, elmélyíti, az emberi érintkezésben kifejező funkciót tölt be

meta- kifejezés arra is utal, hogy a folyamata nem tudatos, spontán
nem azonos a nemverbális csatornákkal,
de azok döntően metakommunikatív jelzéseket hordoznak

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 51-62.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 133-197.o

ajánlott irodalmak:

Buda Béla : Empátia... a beleélés lélektana, Ego School Bt, 1993.

Buda Béla: Kommunikáció az osztályban... in. Mészáros A-könyv, 17-26.o

Páskuné Kiss Judit: Kommunikációfejlesztés a tanítási órán,
in. Mészáros A-könyv, 409-418.o

Tringer László: A gyógyító beszélgetés

A korlátozott és kidolgozott kód jellemzői

a tételrész lényege Bernstein vizsgálatait és azok eredményeit fedeli le
in. Nagy L.: Szociálpszichológia 58-59.o

A beszéd és a kommunikáció zavarai: megkésett beszédfejlődés, dadogás, szelektív mutizmus

a gyermek előbb tanul meg kommunikálni, mint beszélni
beszédfejlődés legfőbb szakaszai: 1. belső nyelv, 2. receptív nyelv, 3. expresszív nyelv

Megkésett beszédfejlődés: 3 éves kora után nem alkot 2 szavas mondatokat
összefügghet: halláscsökkenés, hallási figyelem zavara, mozgásfejlétlenség,
akár értelmi fogyatékossgal

Dadogás: tónusos-clónusos, primer-szekunder

okai lehetnek: - szájat ért sérülés főleg a beszédtanulás idején

- elszakadási trauma, anya-gyermek kapcsolatzavar → folytonossággal van problémája

Klaniczay Sára: „megkapaszkodás” nehézsége

- agresszív késztetések problémája, visszafojtott düh

- anális probléma – pl. szorulás, visszatartás jellemző → visszafojt alul + felül is

Szelektív mutizmus: „helyhez kötött hallónémaság” (Ranschburg, 118.o)

lányoknál jóval gyakoribb,

neurotikus viselkedésforma, célja a szorongás elleni védekezés

in. Ranschburg: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban 111-119.o

ajánlott irodalom: Klaniczay Sára: A gyermekkori dadogásról

*

*

*

16. tétel:

A személyiség fogalma, típusok és vonásméletek. Egyén és csoport. A csoportdinamikai folyamatok jellemzése. A csoport alakulásának folyamata. Szociometria. Csoportkohézió, csoportnorma, csoportnyomás, csoportdöntés, konformizmus.

A személyiség fogalma, típusok és vonásméletek

Személyiség: „az egyedi ember” (Séra, 210.o)
„az egyén gondolatainak, érzéseinek és viselkedésének egyedi és jellegzetes mintázata, mely az egyénre jellemző, személyes kapcsolatot eredményez fizikai és társas környezetével” (Atkinson, 481.o)

Típusok:

- alapszámok - az egyének egymástól minőségileg különböző típusokba sorolhatók be
- Hippokratész-Galenosz-féle temperamentum-típusok : vérmérséklet alapján tipizál (melankolikus, flegmatikus, kolerikus, szangvinikus)
  - Sheldon : testalkat alapján (endomorf, ektomorf, mezomorf)
  - Kretschmer: testalkatra építve megbetegedések jellemzőit is azonosítja (atletikus, piknikus, aszténias)
  - Pavlov : idegrendszer izgalmi és annak gátlásával kapcsolatos működése alapján (élénk, féktelen, nyugodt, gyenge)

Vonásméletek:

- alapszámok - a személyiség állandó (invariáns) és változó (variáns) vonások együttese
- állandó vonások lehetővé teszik, hogy az ember a változó helyzetek ellenére nagyjából hasonló módon viselkedjen, együttesük alkotja a karaktert
- változó vonások a fejlődés következtében alakulnak ki, különböző helyzetekben eltérő viselkedésben nyilvánulnak meg
- Jung : extrovertált - introvertált
  - Eysenck : extroverzió – introverzió – neuroticitás
  - Big Five: nyitottság – extroverzió – lelkiismeretesség – neuroticitás - barátságosság

in. Séra: Általános pszichológia 212-219.o
Atkinson: Pszichológia 481-483.o

Egyén és csoport. A csoportdinamikai folyamatok jellemzése

Csoport fogalma, jelensége

emberi kapcsolatok alapmodellje: az én csak a másik relációjában létezik de a csoport nem egyenlő az egyének összességével – hanem „dinamikus egész” minden csoporttípus közös jellegzetessége: „mintha-jelleg”

az egyén szempontjából a csoporttagság kritériuma: csoport tagjának érezze magát miért akarunk csoporttagok lenni :

- szükségleteket elégít ki- pl. biztonságigény, valahová tartozás vágya
- segít elérni célokat, amit egyedül nem lehetséges

- tudást, információt ad
- hozzásegít pozitív szociális identitáshoz – énképet erősíti

A csoport pszichológiai jellemzői :

létrejöttének feltétele: tartós + folyamatos együttlét

célja van, amit egyedül nem lehet csinálni

a cél meghatározza a csoport működését, funkcióit

→ cél + funkció összekapcsolódik - ez hozza létre a struktúrát

szerepek = „a személyek által elfoglalt szociális státusz”

a szerepek lehetnek feladatorientáltak és kapcsolatorientáltak

szerepeket a személyek önként vállalják (bohóc, mókamester szerep),

vagy a csoport osztja rájuk (bűnbak szerep – projekció által)

csoportnorma = explicit vagy implicit (írott-íratlan) szabályok, melyeket a csoport alakít

ki, ezek kötelezően befolyásolják a csoporttagok viselkedését

a csoporton belül kialakult, mindenki által elfogadott és követett megállapodások,

kollektív elvárások, követelmények

normák kialakításának módja lehet: - a vezető határozza meg

- a csoport előtörténete adja meg

- korábbi csoporthelyezeteikből építik be a tagok

csoportkohézió =

csoport összetartó erő, érzelmi többlet, mely az együttes élményekből táplálkozik

típusai: személyközi kohézió- feladat alapú kohézió

jó csoportműködéshez mind a kétféle kohézió magas legyen a csoportban

a csoport vonzerejét és belső összetartását növelheti:

- az erőfeszítés mértéke, melyet a csoportba tartozáshoz kellett tenni

- közös ellenség léte

- a csoport nagysága

- kellemes közös tevékenységek, élmények

struktúra = társas szerkezet, mely fokozatosan jön létre a csoporton belüli

kommunikáció, interakciók eredményeként való kapcsolatok alakulásából

kialakulnak szerepek, kiválasztódnak vezetők, szorosabb-lazább érzelmi szálak

a társas szerkezet kétféle lehet:

felszíni (formális) és rejtett (vonzalmi kapcsolatok határozzák meg) struktúra

A csoportok típusai :

- létszámuk alapján kiscsoport, nagycsoport, tömeg (min. 3-4-5 fő)

- a csoporttagok érintkezésének gyakorisága alapján: elsődleges- másodlagos csoport

- a kialakulás körülményei alapján: formális-informális csoport

Speciális csoport: vonatkoztatási csoport

az a csoport, melyeket az egyén keretként használ önmaga és mások megítéléséhez,

amelyekhez kapcsolódni igyekszik szeretne tagjává válni, hatással van rá

főleg serdülőkorban kap kiemelt szerepet

funkciói: * összehasonlítási funkció= támpontot ad, amelyhez mérheti magát az egyén
* normatív funkció= normákat, elvárásokat és előírásokat közvetít tagjai számára, s jutalmazással-büntetéssel veszi rá a tagokat az igazodásra

csoportnyomás, csoportdöntés

szélsőségesedés - egyének kockázatvállalóbbak, ha csoport tagjaként vannak jelen
= csoportpolarizáció jelenségek

csoportdöntés: az egyéni vélemények ütköztetése eredményeként születik meg,
alapulhat:

- többségi egyetértésen (csoportnyomás egy legalizált változata)
- konszenzuson (sikerül olyan végkövetkeztetésre, döntésre jutni, amit mindenki elfogad a csoportban)

Csoportközi kapcsolatok

a "mi" azt is jelenti, hogy léteznek "ők" is- akik valamilyen szempontból különböznek mindez ellenségeskedés alapja

lehetséges magyarázatai - a csoportközi ellenségeskedés forrásai:

- tömeglélektani megközelítés – tömeg hatása
- "előítéletes személyiség" – előítéletes gondolkodás, tapasztalatok rossz feldolgozása
- versengés következménye (adott csoportokon belüli kohézió nő, közöttük ellentét)
- csoporttudat- elegendő a saját csoport tagjaként azonosítani egyéni helyzetet
- alárendelt státus és viszonylagos megfosztottság

A csoport alakulásának folyamata

Tuckman: alakulás - viharzás - normázás - működés

ha új csoporttag érkezik, vagy a vezető elmegy, újra kezdődnek ezek a szakaszok, újra egyensúlyt kell találni

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 151-162.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 317-336.o

ajánlott irodalmak:

Szabó Éva: A csoport fejlődésének és működésének alapmechanizmusai,
in. Mészáros A-könyv 164-180.o

Mészáros Aranka: Az osztály csoportszerkezete és hatékonysága,
in. Mészáros A-könyv 386-408.o

Szociometria

a csoportstruktúra feltérképezésének fő eszköze

Moreno: csoporton belüli vonzalmi kapcsolatok mérésére szolgál –
„közösségek rejtett hálózata”

kölcsönös rokonszenvi választások alapján szociogramot rajzol fel
témái: együttélés, együtt dolgozás, együttes társas élet

Mérei Ferenc fejlesztette tovább: többszemontú szociometria - területei:

- a. vonzalmi kapcsolatok (=rokonszenvi + közösségi funkciók)
- b. funkcióválasztások is (=képesség + népszerűség)

értékelése

- kölcsönösségi táblázat = ki kit választ a rokonszenvi kérdésekben úgy, hogy ugyanaz a személy viszont is választja őt (mindegy, hogy hányszor) - szociogram alapja
- gyakorisági táblázat = adott kérdésben milyen gyakran választották az adott személyt ez alapján megismerhető csoport légköre és fejlettsége

szociogram fő összetevői:

diád vagy párkapcsolat, láncalakzat, csillag vagy kerék, zárt alakzat

szociometria alkalmazása információt ad pl. következő jellegzetességekben

- információáramlás jellemzői a csoportban
- alcsoportok rendszere, társas alakzatok
- csoport fejlődési szintjének meghatározása
- csoporton belül a népszerűséget mi határozza meg
- csoportvezetés stílusa-jellege milyen

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 162-163.o

ajánlott irodalom:

Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata, Tömegkommunikációs Kutatókp, Budapest, 1998.

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 235-238.o

Csoportkohézió, csoportnorma, csoportnyomás, csoportdöntés, konformizmus

az egyes fogalmak magyarázatait lásd előrébb

Konformizmus :

egy személy viselkedésének, vagy véleményének olyan változása, mely egy egyéntől, vagy csoporttól származó valódi, vagy vélt nyomás következtében alakul ki
alapvető vizsgálata: Asch- vonalhosszúságok megítélése

befolyásolja a konformitás megjelenését pl. vélemények egyöntetűsége,
csoportnagyság, összetétele, egyéni motiváció

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 137-140.o

Forgács József: A társas érintkezés pszichológiája 301-305.o

Aronson: A társas lény 53-85.o

*

*

*

17. tétel:

A humanisztikus pszichológiai irányzat személyiségfelfogása. Gordon: Tanári Hatékonyság Tréning. Az eredményes kommunikáció gátjai. A hatékony tanár–diák kommunikáció. A konfliktusok fogalma, típusai, a konfliktusmegoldó stratégiák jellemzése.

A humanisztikus pszichológiai irányzat személyiségfelfogása

Humanisztikus Pszichológiai Társaság (1962) - négy alapelv:

1. érdeklődés középpontjában az élményeket átélő személy áll
2. vizsgálódás elsődleges témái az emberi választás, a kreativitás és az önmegvalósítás
3. kutatási problémák megválasztásakor a jelentésteliségnek meg kell előznie az objektivitást- pszichológiai kutatásokat túl gyakran a rendelkezésre álló módszerek határozzák meg
4. a személy méltósága a legfőbb érték, az emberek alapvetően jók, pszichológia célja az emberek megértése, nem pedig viselkedésük előrejelzése vagy kontrollálása

fő alakjai: Gordon, Rogers, Maslow (→ 1. tétel)

mindebből a pedagógiára vonatkoztatva kulcsfontosságú:

bizalom a másik fél képességeiben-

ezen által ő saját maga ráatalál a jelenlegi nehézségéből kivezető útra,
képes a kibontakozásra - „fejlődési modell”

ehhez: pedagógus-gyermek kapcsolat nem lehet alá-fölérendelt,
hanem egymás mellett, kölcsönös elfogadás jellemezze

pedagógus személye: facilitátor- feltételek megteremtése az ösztönzéshez alapvető szabályokat sem a pedagógus hozza, hanem közösen állapodnak meg róluk (betartani is könnyebb így)

lényeg: vágy megalapozása a tanulás iránt, tanulásra serkentő légkör
ehhez: feltétel nélküli elfogadás, empátia, kongruencia

ajánlott irodalom: Kósáné Ormai Vera: Mit üzen Gordon a pedagógusoknak?,
in. Mészáros A-könyv 419-429.o
Gordon: T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése

személyiségképe:

„én”-ről vagy „self”-ről beszélnek = „reális én”, „észlelt én”
mi vagyok én és mire vagyok képes

szerepe:

a világ észlelésének alapja- hisz az énfogalom mentén szervezzük és értékeljük tapasztalatainkat

mindez alapján cél: az énképpel összeegyeztethető módon viselkedni

jól alkalmazkodó személy énfogalma összhangban kell legyen gondolataival, élményeivel, viselkedésével is

valós én és ideális én formálásával, egymáshoz való viszonyával is foglalkoznak-
optimális távolság: sem nem túl kicsi, sem túl nagy

fejlődési, vagy növekedési modell – pozitív emberkép jellemző:
az ember alapvetően jó, fejlődésre és önmegvalósításra törekszik,
így változásra képes, amely változásban aktív szerepe van

in. Atkinson 505-510.o

Gordon: Tanári Hatékonyság Tréning

alapkérdés: hogyan tudnak a szülők és pedagógusok eredményesebben foglalkozni a
gyerekek érzelmi problémáival úgy, hogy mindenki jól érezze magát, érzelmileg
meleg, őszinte kommunikáció jöjjön létre

cél: humanista alapértékek közvetítése

alapelv: a gyerekek azoktól a tanároktól tanulnak legtöbbet, akiket szeretnek
magasabb szintű empátiával élő tanárok: több reakciót ad gyerekek érzelmeire,
többet beszélget velük, többször dicsér, többet mosolyog, kongruens,
a gyerekek szükségleteire épít

tanár – diák kapcsolat akkor jó, ha megtalálható benne:
nyíltság, átláthatóság (őszinteség egymással)
törődés (mindketten tudják, hogy a másik értékeli őt)
egymástól való kölcsönös függés (az egyoldalú függéssel szemben)
az elkülönülés (hagyják a másikat fejlődni, egyéniségét kifejleszteni)
igények kölcsönös kielégítése (nem a másik rovására)

a diákok viselkedése elfogadható és elfogadhatatlan területekre osztható
az elfogadóbb tanárok a diákok több viselkedésmódját találják elfogadhatónak
elutasító típusú tanárok számára több az elfogadhatatlan tartomány
ezzel akaratlanul is gátolják a tanítási–tanulási tevékenységet

Az eredményes kommunikáció gátjai

alapkérdés: „kié a probléma?” – saját (pedagógusé) vagy a másiké (gyermeké)
ha a gyermeké – akkor különösen nem segít, ha ún. közléssorompókat alkalmaz :

1. parancsolás, utasítás, irányítás
2. figyelmeztetés, fenyegetés
3. prédikálás, megleckéztetés, „kellene” és „jobb lenne ha”
4. tanácsok, javaslatok, vagy megoldások ajánlása
5. tanítás, kioktatás, logikus érvelés
6. bírálat, kritizálás, helytelenítés, hibáztatás
7. szidás, megbélyegzés, címkézés
8. értelmezés, elemzés, megállapítás
9. dicséret, egyetértés, pozitív értékelés
10. biztatás, rokonszenv, vigasztalás, támogatás
11. kérdezgetés, vallatás, kikérdezés, keresztkérdések
12. visszavonulás, kizökkentés, gúnyolódás, humorizálás, figyelemelterelés

A hatékony tanár – diák kommunikáció

„elfogadás nyelve” arra ösztönzi a gondokkal küszködőt, hogy figyelmet kap, s beszéljen tovább arról, ami bántja- így elősegítve a katarzist és érzelmi enyhülését
önelfogadást és társak elfogadását is megalapozza

kifejezési lehetőségei :

„értő figyelem”

passzív hallgatás

hatásos megerősítő reagálások- „biccentők”, „ajtónyitogatók”

aktív hallgatás

énközlés, Én-üzenet

pl. diák: Tényleg hamarosan írunk egy dolgozatot?

tanár visszajelzése: Izgulsz amiatt, hogy hamarosan dolgozatot írunk

irodalmak: Gordon: T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése

Kósáné Ormai Vera: Mit üzen Gordon a pedagógusoknak?, in. Mészáros A-könyv 419-429.o

Tringer László: A gyógyító beszélgetés

A konfliktusok fogalma, típusai, a konfliktusmegoldó stratégiák jellemzése

fogalma összeütközésre utal – de fejlődést segítő tényező is (Erikson „krízisei”)

típusai: - intrapszichés

- interperszonális – strukturális, érdek-, érték-, viszony-, információhoz jutással kapcsolatos konfliktusok (Deutsch alapján)

- társadalmi konfl

konfliktusmegoldó stratégiák :

győztes-vesztes, alkalmazkodó, elkerülő, kompromisszumkereső stratégiák

in. Nagy L.: Szociálpszichológia 147-150.o

ajánlott irodalmak:

Horváth-Szabó Katalin: Az iskolai konfliktusokról, in. Mészáros A-könyv 264-286.o

Bagdy Emőke, Telkes József: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában

Jamie Walker: Feszültségoldás az iskolában

Gordon szerint konfliktushelyzetben

Tegyük

Úgy intézzük, hogy a felek egymással beszéljenek

Egymás felé forduljanak

Kezdjük „hívogatókkal”: Mi is itt a probléma

Értő figyelemmel próbáljuk csillapítani az indulatokat

„ez nagyon bánt téged”

Ha azt akarják, mi tegyünk igazságot,

kitérő én-üzenet kellene („Nem szeretnék állást foglalni”)

Hagyjuk, hogy ők maguk jöjjenek rá a megoldásra

Ne tegyük

Ne engedjük, hogy rajtunk keresztül üzenessenek egymásnak

Ne a pedagógus felé forduljanak

Ne kérdezzük: Miért csináltok ilyet?

Ne vegyünk át a problémát, ne ítélkezzünk („ezt nem kellett volna”)

Ne kényszerítsük őket semmire, ne büntessünk

Ne oldjuk meg a problémát helyettük
